

Research Paper

Sub-culture of delinquency in informal settlements (case study: teenagers in district 18 of Tehran)

Lugman Emamgoli¹, Pooneh Fahraji^{2*}

1. Assistant professor, Department of sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran

2. PH. D of Sociology, Social Researcher

<https://doi.org/10.22034/scart.2024.142171.1606>

Received: September 17, 2024

Accepted: February 22, 2025

Available Online: September 23, 2025

Keywords: Delinquency subculture, public spaces, vandalistic actions, teenagers.

Abstract

The main issue of the current research is to analyze the formation of delinquency subculture among teenagers in public spaces in informal settlements. This issue will also be analyzed from the point of view of what consequences and implications does belonging to this sub-culture have in the daily life of marginalized teenagers. The field of study is district 18 of Tehran city. Four kinds of public spaces in this area, which are the territory of teenagers' wandering and activism, were selected for study by purposeful sampling. The studied subjects were also selected through targeted sampling, with maximum distribution, from among the teenagers who have a permanent presence in these spaces. The data collection tool is an in-depth individual interview and the data interpretation method is thematic analysis. The results show that the subjects studied in these spaces usually commit three types of crimes and misdemeanors: crimes against persons, crimes against property and vandalism. Adolescents commit these acts in the context of delinquency sub-culture and as a part of group identity and daily actions. This sub-culture itself is the result of contexts such as "family displacement and lack of emotional support", "crowding in informal settlements", "dense urban fabric and inhomogeneous populations", and "dominance of consumer culture". It is vulgar on public spaces. Apart from the fields of formation, this subculture has important consequences in the life of teenagers, such as "reproduction of inferiority", "disillusionment and withdrawal", "accepting the position of the outcasts", "disgust with the general culture of society" and "Feeling redundant" are the most important of them. The last thing is that, through this sub-culture, teenagers by adopting measures such as "civil disobedience", "breaking away from the family and choosing to live a single life" and "inventing innovative styles in body decoration and appearance" resist against Existing social rules.

Emamgholi, L., Fahraji, P. (2025). Sub-culture of delinquency in informal settlements (case study: teenagers in district 18 of Tehran). *Sociology of Culture and Art*, 7 (3), 97- 114.

Corresponding author: Pooneh Fahraji

Address: PH. D of Sociology, Social Researcher

Email: pfahraji@yahoo.com

Sub-culture of delinquency in informal settlements (case study: teenagers in district 18 of Tehran)

Extended Abstract

1- Introduction

The main issue of the current research is to analyze the formation of delinquency subculture among teenagers in public spaces in informal settlements. This issue will also be analyzed from the point of view of what consequences and implications does belonging to this sub-culture have in the daily life of marginalized teenagers. The present study is an attempt to qualitatively study the lived experiences of teenagers who commit a type or types of delinquency in public spaces of District 18 of Tehran and experience this delinquency in the form of a delinquent subculture. The fact is that there is something called teenage subculture and teenagers feel belonging to this subculture. This sub-culture, like all other sub-cultures, has a streak of resistance and confrontation. "Micro-cultures usually enter into conflict and conflict with the society over place, space and territory and disturb the security, stability and order of the place to some extent. They often occupy some urban areas to expand and spread their street culture.

2- Methods

The field of study is district 18 of Tehran city. Four kinds of public spaces in this area, which are the territory of teenagers' wandering and activism, were selected for study by purposeful sampling. The studied subjects were also selected through targeted sampling, with maximum distribution, from among the teenagers who have a permanent presence in these spaces. The data collection tool is an in-depth individual interview and the data interpretation method is thematic analysis. In the type and method of designing the interview questions, the issue of separating crime from guilt and different types of vandalistic actions has been in the focus of attention. Based on this, in the initial exploratory interviews, it became clear that there are many types of crimes and delinquencies going on in these parks. For example, various types of "crimes against persons" such as assault, drug addiction, alcohol addiction, use of psychedelic pills, and mischief and hooliganism are observed in abundance. Or, for example, there are many crimes against property such as shoplifting, car theft, house property theft, pickpocketing, extortion and extortion, and not paying for taxis and buses. Also, various vandalistic actions can be found in these spaces, such as writing and painting on the walls and equipment of public places, throwing garbage on the street and public roads, tearing down advertising leaflets and obituaries, breaking street

lamps. and the windows of uninhabited places, damaging cars and breaking doors and windows. By observing these criteria in selecting the subjects to be interviewed, 20 of the teenagers who have a history of visiting these three parks and admitted in the exploratory interviews that they have committed delinquency, crime and vandalism more than twice. Then, an in-depth individual interview was conducted.

3- Findings

The results show that the subjects studied in these spaces usually commit three types of crimes and misdemeanors: crimes against persons, crimes against property and vandalism. Adolescents commit these acts in the context of delinquency sub-culture and as a part of group identity and daily actions. This sub-culture itself is the result of contexts such as "family displacement and lack of emotional support", "crowding in informal settlements", "dense urban fabric and inhomogeneous populations", and "dominance of consumer culture". It is vulgar on public spaces.

4- Discussion & Conclusion

Apart from the fields of formation, this subculture has important consequences in the life of teenagers, such as "reproduction of inferiority", "disillusionment and withdrawal", "accepting the position of the outcasts", "disgust with the general culture of society" and "Feeling redundant" are the most important of them. The last thing is that, through this sub-culture, teenagers by adopting measures such as "civil disobedience", "breaking away from the family and choosing to live a single life" and "inventing innovative styles in body decoration and appearance" resist against Existing social rules.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors' Contributions

The authors have done the research as a shared project.

7- Conflict of Interests

The authors declared no conflict of interests.

مقاله پژوهشی

خرده‌فرهنگ بزهکاری در سکونت‌گاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: نوجوانان منطقه ۱۸ شهر تهران)

لقمان امامقلی،^۱ پونه فرجی*^۲

۱. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران

۲. دکتری جامعه‌شناسی، پژوهشگر مستقل

<https://doi.org/10.22034/scart.2024.142171.1606>

چکیده

مسئله اصلی پژوهش حاضر واکاوی بسترهای شکل‌گیری خرده‌فرهنگ بزهکاری در میان نوجوانان در فضاهای همگانی در سکونتگاه‌های غیررسمی است. این مسئله همچنین از این منظر نیز که تعلق به این خرده‌فرهنگ واجد چه پیامدها و دلالت‌هایی در زیست روزمره نوجوانان منطق حاشیه‌نشین است تحلیل خواهد شد. میدان مطالعه منطقه ۱۸ شهر تهران است که چهار نمونه از فضاهای همگانی این منطقه، که قلمرو پرسه‌زنی و کنشگری نوجوانان هستند، به شیوه نمونه‌گیری هدفمند برای مطالعه انتخاب شده‌اند. سوژه‌های مورد مطالعه نیز به شیوه نمونه‌گیری هدفمند، با بیشینه پراکنش، از میان نوجوانانی که در این فضاها حضوری دایمی دارند انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق فردی و روش تفسیر داده‌ها تحلیل تماتیک یا مضمونی است. نتایج نشان می‌دهد که سوژه‌های مورد مطالعه در این فضاها به‌طور معمول مرتکب سه طیف از جرایم و بزهکاری می‌شوند: جرایم علیه اشخاص، جرایم علیه اموال و انجام کنش‌های وندالیستی. نوجوانان ارتکاب این اعمال را در متن خرده‌فرهنگ بزهکاری و به‌مثابه بخشی از هویت گروهی و کردارهای روزمره به انجام می‌رسانند. این خرده‌فرهنگ خود حاصل زمینه‌ها و بسترهایی همچون «ازجاکندگی خانواده و فقدان حمایت‌های عاطفی»، «انگ‌زنی در سکونتگاه‌های غیررسمی»، «بافت شهری متراکم و جمعیت‌های نامتجانس»، و «سیطره فرهنگ مصرفی مبتذل بر فضاهای عمومی» است. سواى زمینه‌های شکل‌گیری، این خرده‌فرهنگ اما واجد پیامدهایی مهم در زندگی نوجوانان است که «بازتولید فرودستی»، «سرخوردگی و واپس‌روی»، «پذیرش جایگاه رانده‌شدگان»، «انزجار از فرهنگ کلی جامعه» و «احساس زائد بودن» مهم‌ترین‌شان هستند. دست‌آخر این‌که نوجوانان به‌واسطه همین خرده‌فرهنگ با اتخاذ تدابیری چون «نافرمانی مدنی»، «گسست از خانواده و انتخاب زیست مجردانه» و «ابداع سبک‌های بدیع در بدن‌آرایی و بدن‌نمایی» در برابر قواعد اجتماعی موجود مقاومت می‌کنند.

تاریخ دریافت: ۲۷ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۴ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۱ مهر ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: خرده‌فرهنگ بزهکاری، فضاهای همگانی، کنش‌های وندالیستی، نوجوانان

استناد: امامقلی، لقمان؛ فرجی، پونه (۱۴۰۴). خرده‌فرهنگ بزهکاری در سکونت‌گاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: نوجوانان منطقه ۱۸ شهر تهران). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۳)، ۹۷-۱۱۴.

* نویسنده مسئول: پونه فرجی

نشانی: دکتری جامعه‌شناسی، پژوهشگر مستقل

پست الکترونیکی: pfahraji@yahoo.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

مسئله محوری پژوهش حاضر واکاوی زمینه‌ها و بسترهای شکل‌گیری خرده‌فرهنگ بزهکاری در سکونتگاه‌های غیررسمی در میان نوجوانان است. برای فهم این پدیده روایت‌های خود نوجوانان از ارتکاب گونه‌های مختلف بزهکاری در فضاهای همگانی مبنا قرار گرفته است. به بیان دیگر، به جای تبیین کمی و عین‌گرایانه عوامل انضمامی مؤثر بر پیدایش این پدیده، سعی شده است با اتکا به متدولوژی کیفی شیوه‌ها و فرایندهای برساخت فرهنگ بزهکاری از زبان خود کنشگرانی که مرتکب کنش‌های بزهکارانه و گاه قربانی آن‌ها می‌شوند تحلیل و تفسیر گردد. واقعیت این است که وقوع بزهکاری در فضاهای همگانی سکونتگاه‌های غیررسمی هم امری جدی و واجد فراوانی است و هم فرم و نوع و بسترهای آن متفاوت است. طبق آخرین برآوردهای سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران بیش از چهار میلیون نفر از جمعیت این استان در سکونتگاه‌های غیررسمی، مناطق حاشیه‌ای شهرها و بافت‌های ناکارآمد زندگی می‌کنند. آمار وزارت مسکن و شهرسازی نیز بیانگر آن است که ۴۹ محله در شهر تهران دارای سکونتگاه‌های غیررسمی هستند. در این میان، «منطقه ۱۸ شهر تهران در نتیجه صنعتی‌شدن شتابان و مهاجرت بی‌رویه از یک سو و مسائل و مشکلات اقتصادی و نبود مدیریت واحد و هماهنگ در زمینه مسایل مهاجرتی و اسکان مناسب اولیه به یکی از اصلی‌ترین سکونتگاه‌های غیررسمی این شهر تبدیل شده است» (خمسه، ۱۳۹۸: ۱). از حیث پراکنش گونه‌های مختلف بزهکاری (سرقت، زورگیری، قتل، خودکشی، اعتیاد و انحرافات جنسی) این منطقه، در بین مناطق ۲۲ گانه شهر تهران، جز سه منطقه دارای بیشترین آسیب محسوب می‌گردد. پژوهش‌هایی که وضعیت بزهکاری در این منطقه را مطالعه کرده‌اند اغلب به تبیین عینی عوامل و متغیرهای انضمامی زمینه‌ساز آن پرداخته‌اند و کمتر کوشیده‌اند سویه‌های درونی و کیفی این وضعیت را از نگاه کنشگرانی که درگیر و قربانی آن‌اند به‌طرزی کیفی و انتقادی مطالعه کنند.

وقوع و وفور انواع بزهکاری در جامعه ایرانی پیوند وثیقی با رشد و گسترش کلان‌شهرها، و به‌موازات آن‌ها سکونتگاه‌های غیررسمی، دارد. «امروزه دیگر روشن شده است که کثرت جرایم بزهکارانه به قدری است که باید پذیرفت بزهکاری یکی از بلاهای اصلی روزگار ما است» (نوربها، ۱۳۸۱: ۱۴). این پدیده در اکثر جوامع با برهه سنی نوجوانی تداعی می‌شود، برهه‌ای که تبهکاری و ارتکاب کنش‌های وندالیستی در آن به اوج می‌رسد. «افراد این گروه سنی در ارتکاب بزه‌های اجتماعی بیشتترین فراوانی را دارند. اما همین‌ها نسل آینده‌ساز هر جامعه‌ای هستند و هر قدر جامعه بتواند با روش‌های مختلف جامعه‌پذیری و نهادینه کردن ارزش‌ها و هنجارهای خود زمینه رشد و تکامل آنها را فراهم سازد، به‌همان میزان سلامت جامعه نیز افزون می‌گردد» (محسنی تبریزی و پروین، ۱۳۸۸: ۳۸). گرایش نوجوانان به ارتکاب انواع بزه غالباً در فضاهای همگانی رخ می‌دهد و لذا سویه‌های کالبدی این فضاها همچون کیفیت و نحوه معماری مسکن و چگونگی شهرسازی و بافت محلات در این امر مؤثر است. به بیان دیگر، جرم و انحرافات اجتماعی دارای ظرف مکانی و زمانی منحصربه‌فردی است که باعث می‌شود رفتار مجرمانه در واحد مکان، توزیع فضایی یکسانی نداشته باشد. ازجمله بارزترین این ظرف‌های مکانی مناطق حاشیه‌نشین هستند که در آن‌ها فرهنگ بزهکاری و فرهنگ فقر به‌شکلی درهم‌تنیده یکدیگر را تولید و بازتولید می‌کنند. لذا «هنگامی که میزان بزهکاری مناطق حاشیه‌نشین با مناطقی که به‌لحاظ فقر وضعیت مشابهی دارند مقایسه می‌شود، روشن می‌شود که در محله‌های فقیر غیرحاشیه‌نشین بزهکاری و جرم کمتر رخ می‌دهد و درصد کجروی‌هایی نظیر اعتیاد، ضرب و جرح و انحرافات جنسی پایین‌تر است» (عشریه و امیری، ۱۳۹۴: ۱). جنبه بااهمیت دیگر این مسئله به پیامدهای آتی بزهکاری نوجوانان مربوط می‌شود. نوجوانانی که در بستر فرهنگ بزهکاری رشد می‌یابند، در اکثر موارد فرصت‌های تحصیل و کار را از دست می‌دهند و احتمال این که در آینده در زمره مطرودین و رانده‌شدگان جامعه باشند بسیار بالا است. همچنین نوع رابطه آن‌ها با خانواده و نهادهای اجتماعی و گروه همالان قویاً تغییر می‌کند بازگرداندن آن‌ها به فرهنگ بهنجار جامعه هزینه‌های بسیاری می‌طلبد.

هسته اولیه منطقه ۱۸ تهران، روستایی به نام «یافت‌آباد» بوده است که با مهاجرت روزافزون و افزایش تدریجی جمعیت شکل امروزی را به خود گرفته است. این منطقه از سال ۱۳۹۵ در اثر توسعه کالبدی شهر تهران به صورت یک منطقه مستقل، از مناطق مرکزی تهران جدا گردید و موجودیت یافت. بدین ترتیب، این منطقه از جمله مهم‌ترین مناطق حاشیه‌نشین تهران است که بخش عظیمی از حریم تهران را به خود اختصاص داده است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۳). محلات مسکونی واقع در منطقه ۱۸ عمدتاً قلمرو سکونت اقشار کم‌درآمد و شاغلین کارگاه‌های تولیدی و صنایع است. این منطقه همچنین بخشی از دامداری‌های تهران، گمرک غرب تهران و صنایعی با عملکرد فرامنطقه‌ای همچون شیر پاستوریزه، بازار استیل و بازار آهن را پوشش داده است.

از میان مهمترین محلات این منطقه می‌توان به نوروزآباد، شادآباد، کوی مهرزاد، سعیدآباد، شمس‌آباد، شهرک ولی‌عصر شمالی و جنوبی، یافت‌آباد شمالی و جنوبی، ابراهیم‌آباد، ارشدآباد، ترک‌آباد، عرب‌آباد، شهرک قائم، شهرک صادقیه، شهرک صاحب‌الزمان و کوی فردوس اشاره کرد. منطقه ۱۸ همچنین مراکز فرهنگی و تفریحی مهمی مثل ورزشگاه امام رضا، موزه شهدا، بوستان بانوان نرگس، پردیس سینمایی تماشا و پارک مینا را در بر می‌گیرد. گسترش بی‌سابقه این منطقه طی دهه‌های گذشته متأثر از عوامل متعددی، از جمله استقرار منطقه به‌عنوان مدخل شهر تهران، قیمت پایین اراضی، جذب مهاجران و کارگران کارخانجات بوده است. افزایش سریع جمعیت باعث شده است که بافت مسکونی منطقه بسیار پرتراکم، ریزدانه و با معابر دسترسی کم‌عرض باشد. پژوهش حاضر تلاشی است برای مطالعه کیفی تجارب زیسته نوجوانانی که در فضاهای همگانی منطقه ۱۸ شهر تهران مرتکب نوع یا انواعی از بزهکاری می‌شوند و این ارتکاب بزه را در قالب نوعی خرده‌فرهنگ بزهکاری تجربه می‌کنند. واقعیت این است که چیزی به اسم خرده‌فرهنگ نوجوانی وجود دارد و نوجوانان نسبت به این خرده‌فرهنگ احساس تعلق می‌کنند. این خرده‌فرهنگ، مثل همه خرده‌فرهنگ‌های دیگر، واجد رگه‌ای از مقاومت و معارضة‌جویی است. «خرده‌فرهنگ‌ها معمولاً بر سر مکان، فضا و قلمرو با جامعه وارد تعارض و کشمکش می‌شوند و امنیت و ثبات و نظم محل را تا حدودی دچار اختلال می‌کنند. آن‌ها غالباً برای بسط و اشاعه فرهنگ خیابانی خود برخی نواحی شهری را به تصرف خود در می‌آورند» (ثورنتون و گلدرا، ۱۹۹۷: ۲). به‌علاوه، نوجوانان گروهی هستند که معمولاً طغیان‌گرند و کنش‌های آنها غالباً نامرئی و در سایه است. اگر فرض بگیریم که خرده‌فرهنگ همواره خود را «دیگری» فرهنگ مسلط جامعه می‌پندارد و اعضای آن را عموماً «غریبه‌ها»^۲، «منحرفین»^۳ و «افراطی‌ها»^۴ تشکیل می‌دهند، می‌توان از خرده‌فرهنگ بزهکاری نوجوانان سخن گفت.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱: پیشینه تجربی

مسئله ارتباط سکونت در محلات و مناطق حاشیه‌نشین با میزان و کیفیت وقوع جرم و ارتکاب بزهکاری اجتماعی را پژوهش‌های بسیاری در داخل کشور مورد مطالعه قرار داده‌اند که به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌شود. به‌طور مثال، حیدری و محمدی (۱۳۹۹) در پژوهشی باعنوان **تحلیل و ارزیابی آسیب‌های اجتماعی در محلات دارای اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان)** نشان می‌دهند که مهم‌ترین عوامل تقویت‌کننده آسیب‌های اجتماعی در محله غیررسمی اسلام‌آباد بیکاری، بی‌عدالتی و توزیع ناعادلانه ثروت می‌باشد و بعد اجتماعی - فرهنگی بیشترین همبستگی را با گسترش آسیب‌های اجتماعی دارد. بدین معنا که با تضعیف شرایط اجتماعی - فرهنگی در جامعه آسیب‌های اجتماعی نیز گسترش پیدا می‌کند. در پژوهشی مشابه، باعنوان **اسکان غیررسمی و آسیب‌های اجتماعی در شرق مازندران**، برزگر و لیک چالی و همکاران (۱۳۹۸) به این نتیجه رسیده‌اند که حاشیه‌نشینی بر شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی مثل گرایش به خشونت، مصرف مشروبات الکلی، قانون‌گریزی، احساس ناامنی، اختلالات روانی، اختلال در سلامت اجتماعی، گرایش به اعتیاد، بی‌اعتمادی، انزوای اجتماعی، از خود بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و احساس محرومیت اثرات قوی دارد. معتمدی و همکاران (۱۳۹۸) شبیه همین مطالعه را درباره شهر تهران به انجام رسانده‌اند. عنوان پژوهش آن‌ها عبارت است از **بررسی آسیب‌های اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهر تهران** که نشان می‌دهد اعتیاد، طلاق، بیکاری، حاشیه‌نشینی و آسیب‌های اجتماعی پنج آسیب رایج در این منطقه هستند و می‌بایست مورد توجه برنامه‌ریزان شهری قرار بگیرند. حتی در مطالعه شهرهای دیگر ایران شاهد رسیدن پژوهشگران به نتایجی از این دست هستیم. به‌عنوان نمونه، فیروزی و مدانلو جویباری (۱۳۹۶) در پژوهشی باعنوان **واکاوی آسیب‌های اجتماعی در محلات فرسوده شهری (نمونه: منطقه سه شهر ساری)** دریافتند که محلات بافت فرسوده منطقه سه شهر ساری از نظر توزیع فضایی آسیب‌های اجتماعی و جرایم تقریباً بالاترین میزان وقوع جرم و آسیب را در بین محلات دیگر بافت‌های جدید شهر دارد و برخی ویژگی کالبدی مجموعه مصل خصوصیات شهرسازی و ریخت‌شناسی بافت محلات و حاشیه بودن آنها در این ارتباط

1 - Thornton & Gelder

2 - outsiders

3 - perverts

4 - radicals

مهم بوده است. و به‌عنوان مورد آخر در میان پژوهش‌های داخلی می‌توان به پژوهش بشیریه و همکاران (۱۳۹۳) با‌عنوان **رابطه حاشیه‌نشینی با ارتکاب جرم در شهر کرمانشاه** اشاره کرد که نشان می‌دهد ارتباط معناداری بین حاشیه‌نشینی و جرم وجود دارد و میانگین نابسامانی خانواده، محل سکونت و توجیه اعمال مجرمانه بالا و سطح اعتقاد به هنجارها پایین است. در خارج کشور نیز پیشینه این حوزه مطالعاتی سابقه‌ای طولانی دارد و این موضوع از نظرگاه‌های مختلف و با اتکا به روش‌های متفاوتی بررسی شده است. به‌طور مثال، بکلی (۲۰۱۵) در پژوهشی با‌عنوان **پیشگیری از حاشیه‌نشینی** به مطالعه رفتارهای مهاجران خلاف‌کار در مناطق حاشیه‌نشین سوئد پرداخته است. یافته‌های این بررسی نشان می‌دهد که فقدان رفتار شهروندی در میان این افراد، مشارکت آن‌ها را به سمت جرم و جنایت سوق داده است و این نتیجه سیاست‌های اشتباه به‌حاشیه‌راندن مهاجران در کشور سوئد است. همچنین، تاوانچی و همکارانش (۲۰۰۵) پژوهشی درباره سواستفاده از کودکان مهاجر و خطرات آن برای سلامت روانی آنها در منطقه حاشیه‌نشین پاتومدانی بانکوک تایلند انجام داده‌اند که یافته‌های آن حکایت از آن دارد که بیشتر بچه‌های مورد آزمایش مورد سواستفاده قرار گرفته‌اند. سابقه سواستفاده زیاد بوده و همبستگی مستقلی با اختلالات روانی عمومی و استفاده جسمی داشته است.

۲-۲: ملاحظات نظری

استخوانبندی مفهومی و نظری پژوهش حاضر را مفاهیمی از قبیل «خرده‌فرهنگ بزهکاری»، «حاشیه‌نشینی»، «فضاهای همگانی شهری»، «بزهکاری نوجوانان»، «سویه‌های کالبدی» و «سکونتگاه‌های غیررسمی» تشکیل می‌دهد. لذا کاربرد نظریه‌ها و ایده‌های در اینجا مدنظر خواهد بود که به ایضاح و تنویر این مفاهیم کمک کنند. از جمله این نظریات، ایده‌های اسکار لویس درباره حاشیه‌نشینی است که در این حوزه کاربرد بسیار داشته است. به اعتقاد لویس، حاشیه‌نشینی اغلب با فرهنگ فقر همراه است و ساکنان مناطق حاشیه‌نشین که عمدتاً از مهاجران هستند به‌لحاظ سوابق قومی و تحرک اجتماعی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی با ساکنان سایر مناطق شهری متفاوت هستند. حاصل این وضعیت تبعیض آلود برای آن‌ها معضلاتی است که حل آن‌ها چندان آسان نیست. مثلاً نداشتن حریم خصوصی در خانواده، شکاف زیاد بین اعضای خانواده، رقابت و کشمکش برای دستیابی به لوازم زندگی، احساس بی‌ارزشی، حقارت، درماندگی، سرشکستگی، بی‌هویتی و ناتوانی در فروخوردن خشم خود زمینه را برای رفتارهای بزهکارانه در جوانان مناطق حاشیه‌نشین پدید می‌آورد. همچنین، ماجراجویی، پرخاشگری و تن‌دادن به احساسات و امیال آنی از ویژگی‌های فرهنگ فقر است که بر مناطق حاشیه‌نشین حاکم است (فرجاد، ۱۳۶۱: ۲۵). به باور لویس، در میان محله‌های فقیرنشین حاشیه‌های شهرها با وجود کمبود تشکیلات سازمانی غالباً یک احساس گروهی و روحیه همبستگی دیده می‌شود و هنگامی که احساس هم‌گروهی و تعلق خاطر به اجتماعی محلی در بین افراد به حد روستائیان برسد، زمینه برای رفتارهای جمعی و گاهی مخرب نظیر شورش‌های شهری و شکل‌گیری دارودسته‌های بزهکار و مجرم فراهم می‌شود. حاشیه‌نشینان تنها مشکلات محله و ناحیه‌ای را که در آن زندگی می‌کنند و شیوه زندگی خود را می‌شناسند. همچنین اکثریت‌شان فاقد دانش و بینش لازم برای درک همانندی مشکلات خود با مشکلات افراد مشابه خود در نقاط دیگر هستند و کمتر عضو سازمان‌ها و گروه‌های داوطلبانه صنفی و سیاسی می‌شوند. بنابراین توانایی تغییر دادن وضع زندگی خود بدون توسل به رفتار خشونت‌آمیز و انحرافی را ندارند. از نظر لویس هیچ یک از این ویژگی‌ها از خصوصیات ذاتی مردم فقیر نیست، بلکه این ویژگی‌ها به وسیله محیط اجتماعی بر آنان تحمیل و به‌تدریج در آنها نهادینه می‌شود و به صورت تکرار و عادت در می‌آید (لویس، ۲۰۱۱: ۴).

فرهنگ فقر در مناطق حاشیه‌نشین و سکونتگاه‌های غیررسمی غالباً همزاد و همنشین پدیده دیگری به اسم آنومی اجتماعی است. این مقوله را که نخستین بار امیل دورکیم مطرح ساخت بعدها به‌وسیله جامعه‌شناسان دیگری مثل مرتن و کوهن بسط داده شد. می‌توان گفت که آنومی از جمله اصلی‌ترین بسترهای زایش بزهکاری است. از نظر دورکیم، هرگاه شیرازه نظم اجتماعی از هم گسیخته شود، نفوذ نظارت‌کننده جامعه بر گرایش‌های فردی کارایی‌اش را از دست می‌دهد و افراد جامعه به حال خودشان رها می‌شوند. در این وضعیت، آمال و کشش‌های فرد دیگر با هنجارهای مشترک تنظیم نمی‌شود و در نتیجه افراد بدون راهنمای اخلاقی می‌مانند و هر کسی تنها هدف‌های شخصی‌اش را دنبال می‌کند (کوزر، ۱۳۸۵: ۱۹۲). می‌توان از نظریه دورکیم این گزاره را استنتاج کرد که بین جرم و فرهنگ محل وقوع جرم ارتباط وجود دارد. همچنین، ارتباط معناداری بین آنومی، بحران اقتصادی، کنترل اجتماعی و رفتار انحرافی وجود دارد. پیدایش آنومی در جامعه مدرن از عواملی مثل تغییر ناگهانی در استانداردهای

زندگی؛ قرار گرفتن هنجارها در معرض شرایط بسیار ناپایدار؛ پیشرفت اقتصادی مبتنی بر روابط فرد آزادشده از نظم؛ و تضعیف نیروهای اخلاقی جامعه تأثیر می‌پذیرد (دورکیم، ۱۳۹۸). مرتن نظریهٔ دورکیم را بسط داد و استدلال کرد که کجروی از آن رو پیش می‌آید که جامعه دستیابی به برخی هدف‌ها را تشویق می‌کند اما وسایل ضروری برای رسیدن به این هدف‌ها را در اختیار تمام اعضای جامعه قرار نمی‌دهد. در نتیجه برخی افراد باید هدف‌های خاصی برگزینند یا برای رسیدن به هدف‌هایی که فرهنگ جامعه‌شان تجویز کرده وسایلی نامشروع به کار گیرند (مرتن، ۱۹۶۸). این بدان معنا است که «بزهکاری جایی پدید می‌آید که فقرا و فرودستان خواستار رسیدن به ارزش‌های فرهنگی مورد تأیید اعضای جامعه باشند و برای رسیدن به آن با کسانی وارد رقابت شوند که فرصت‌های مشروع را به میزان بیشتری در اختیار دارند، در چنین وضعیتی رفتار ضد اجتماعی آنان طبیعی خواهد بود» (محسنی، ۱۳۹۹: ۴۶). کوهن نیز با بسط نظریات مرتن مطالعاتی را در زمینه خرده‌فرهنگ‌های انحرافی انجام داد. از نظر او، چندگانگی فرهنگی حاکم بر مناطق حاشیه‌نشین بازتاب شیوه زندگی طبقات پایین اجتماعی است که معمولاً به‌عنوان فرهنگ فقر شناخته می‌شود و یکی از عوامل موثر در رفتار بزهکارانه و مجرمانه است. نوجوانان بزهکار در اجتماعات خرده‌فرهنگی که شانس کسب موفقیت از راه‌های قانونی کم است، رشد می‌یابند. این خرده‌فرهنگ‌ها مجموعه جدیدی از هنجارها را فراهم می‌سازند که می‌تواند جوانان مناطق حاشیه‌نشین را برای رفتار بزهکارانه تحریک کند. بی‌اعتنایی نسبت به سازمان‌ها و نهادهای دولتی، به ویژه پلیس، ازدحام جمعیت، نداشتن کار مطمئن و دائمی و زیاد بودن تعداد اعضای خانواده از ویژگی‌های مهم اقتصادی و اجتماعی مناطق حاشیه‌نشین است که زمینه را برای رفتار بزهکارانه و مجرمانه فراهم می‌سازد (کوهن، ۲۰۱۵: ۱۳۸).

متفکران دیگری رشد پدیدهٔ بزهکاری نوجوانان در مناطق حاشیه‌ای را از منظرهای دیگری نگریسته‌اند. دیوید هاروی معتقد است برای کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین باید نظام توزیع عادلانه کارآمدتر شود. به نظر او مهمترین مقوله در این حوزه مقولهٔ نیاز است که می‌توان آن را در قالب آیت‌هایی چون خوراک، مسکن، خدمات بهداشتی، تحصیلات، خدمات اجتماعی، کالاهای مصرفی، تاسیسات تفریحی، دلپذیری محله و وسایل حمل و نقل طبقه‌بندی کرد (هاروی، ۱۳۹۵: ۱۰۲). لوئیس ویرث نیز اعتقاد دارد که حرکت طبقات بالا از مرکز شهر به سمت خارج‌شهر در اثر شلوغی، افزایش تراکم و رشد و هجوم گروه‌های فقیر تازه‌وارد و گروه‌های نژادی و تنزل کیفیات بناها و فضاهای عمومی موجب رشد سریع مناطق حاشیه‌نشین می‌شود. این امر به مرور به پیدایش و رشد رفتارهای ضد اجتماعی دامن می‌زند (ویرث، ۱۹۶۴). هیرشی نیز بر این باور است که بزهکاری وقتی اتفاق می‌افتد که تقید فرد نسبت به اجتماع ضعیف شود یا به کلی از بین برود. این تقید چهار وجه دارد: «وابستگی» که درواقع نوعی قید و بند اخلاقی است که فرد را ملزم به رعایت معیارهای اجتماعی می‌کند؛ «تعهد» بدین معنا که فرد از پذیرش مخاطرات ناشی از ناپایبندی به الزام‌های اجتماعی پرهیز می‌کند؛ «درگیری» یعنی میزان مشغولیت فرد به فعالیت‌های گوناگون که باعث می‌شود برای کار خلاف وقت نداشته باشد؛ و «باورها» یعنی میزان اعتباری که فرد برای معیارهای قراردادی اجتماع قایل است (هیرشی، ۱۹۷۹: ۱۰).

خرده‌فرهنگ در معنایی که در این پژوهش از حیث نظری نقطهٔ اتکا قرار می‌گیرد ترکیبی است که از دو نوع مفهوم‌پردازی این اصطلاح که در دو مکتب شیکاگو و بیرمنگام انجام گرفته است. مقولهٔ خرده‌فرهنگ در مکتب شیکاگو دستمایه‌ای بود برای فهم تفاوت‌های فرهنگی و شیوه‌های تعامل و شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی در فضاهای کلان‌شهری و حاشیهٔ شهرها در اوایل و اواسط قرن بیستم. پژوهش‌های بسیاری ذیل این پارادایم فکری انجام گرفتند. پُل جی. گرسی^۱ در چرخهٔ زندگی رقص تاکسی^۲، میلتون ام. گوردون^۳ در مفهوم خرده‌فرهنگ و کاربست آن^۴، آلبرت کی. کوهن^۵ در نظریهٔ عام خرده‌فرهنگ‌ها^۶ و جان اروین^۷ در نکاتی پیرامون جایگاه مفهوم خرده‌فرهنگ^۸ همین قضیه را دنبال نمودند (استراتون، ۱۹۸۲: ۱۲). در سنت بریتانیایی، نظریهٔ خرده‌فرهنگ عمدتاً بر روان‌شناسی و روانکاوای برای تحلیل امر اجتماعی تکیه کرده است. اما مفهوم‌پردازی خرده‌فرهنگ در مکتب

¹ - Paul G. Cressey

² - *The Life - Cycle of the Taxi - Dancer*

³ - Milton M. Gordon

⁴ - *The Concept of the Subculture and its Application*

⁵ - Albert K. Cohen

⁶ - *A general Theory of Subcultures*

⁷ - John Irwin

⁸ - *Notes on the Status of the Concept Subculture*

بیرمنگام عمدتاً بر موضوع جوانان متمرکز شد و دغدغه اصلی آن بررسی روابط بین ایدئولوژی و فرم‌های رایج در خرده‌فرهنگ‌های جوانان بود. این مسئله‌ای بود که فیل کوهن^۱ (تعارض خرده‌فرهنگی و اجتماع طبقه کارگر^۲)، جان کلارک^۳، استوارت هال، تونی جفرسون^۴ و برایان رابرتس^۵ (خرده‌فرهنگ‌ها، فرهنگ‌ها و طبقه^۶)، آنجلا مکرابی و جنی گاربر^۷ (دختران و خرده‌فرهنگ‌ها^۸)، پل ویلیس (فرهنگ، نهاد، تمایزپذیری^۹) و دیک هیدیچ (خرده‌فرهنگ: معنای سبک) در آثارشان دنبال نمودند. هدف اصلی آن‌ها تحلیل خرده‌فرهنگ‌ها در ارتباط با سه ساختار فرهنگی بزرگ‌تر بود: فرهنگ مادر یا فرهنگ طبقه کارگر؛ فرهنگ مسلط و فرهنگ توده‌ای. مثلاً معتقد بودند که وضعیت خرده‌فرهنگی جوانان طبقه کارگر ارتباط مستقیمی با فرودستی طبقاتی‌اش دارد. البته این جوانان طبقه کارگر در عین حال در معرض مصرف‌گرایی و جامعه مصرفی قرار دارند و تاحدودی از فرهنگ مادری خود فاصله گرفته‌اند. بنابراین فرهنگ جوانان پدیده‌ای است معلق میان فرهنگ طبقاتی آبا و اجدادی، از یک سو، و فرهنگ توده‌ای مصرف‌گرا، از سوی دیگر (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۲). از این دید، خرده‌فرهنگ اساساً اشاره دارد به عاملیت یک گروه اجتماعی که از فرهنگ مسلط متمایز اما در عین حال با آن مرتبط است. مثلاً فیل کوهن معتقد است که خرده‌فرهنگ‌های جوانان حکم کوشی برای حل مشکلات فرهنگ مادری را دارند (استوری، ۱۳۸۶: ۲۷۷).

۳- روش پژوهش

این پژوهش در چارچوب روش‌شناسی کیفی و متناسب با هدف اصلی آن، مشخصاً در چارچوب مردم‌نگاری انتقادی انجام می‌گیرد، رویکردی که با کاوش در سطوح ژرف پدیدارها و اسازای وضعیت موجود، گفتارها و رویه‌های مسلط را با طریق تبیین مکانیسم‌های طرد به پرسش می‌گیرد. کانون توجه اصلی این رویکرد طردشدگان یا رانده‌شدگانی است که علیه نظم مسلط نافرمانی می‌کنند و نظم مسلط را به چالش می‌کشند (مدیسون، ۱۳۹۷: ۸). محقق در این‌جا با استفاده از منابع، مهارت‌ها و توان‌هایش به میدان مطالعه نفوذ می‌کند و مرزها و محدوده‌ها را در هم می‌شکند تا صداها و تجارب سوژه‌هایی را که داستان‌شان ناشنیده مانده در اختیار دیگران بگذارد، به‌بیان دیگر محقق به مقاومت علیه سلطه و به بسط دانش آزادی بخش و گفتمان عدالت اجتماعی کمک می‌کند (همان: ۹). مردم‌نگاری انتقادی به عنوان یک روش پژوهش ریشه در نارضایتی از تفاسیر جبرگرایانه ساختاری و همچنین تفاسیر فرهنگی و سطح خرد از کنشگران و جامعه دارد. در بین صاحب‌نظران متاخر توماس و کارسپینک نقش اصلی در توسعه مردم‌نگاری انتقادی داشته‌اند. (کوک، ۲۰۰۵: ۱۳۲). به باور هر دو، مردم‌نگاری انتقادی حامی رهایی گروه‌های حاشیه‌ای جامعه است.

میدان مطالعه تحقیق کلیه نوجوانانی (۱۲ تا ۱۸ ساله) هستند که بخشی از اوقات فراغت خود را در تفرجگاه‌ها و بوستان‌های منطقه ۱۸ سپری می‌کنند. از میان این تفرجگاه‌ها و بوستان‌ها چهار مورد بر اساس نمونه‌گیری نظری - هدفمند انتخاب شده است که عبارتند از: بوستان فروردین، بوستان سپیده، بوستان شقایق و بوستان بانوان نرگس. سوژه‌های مورد مطالعه نیز با رعایت ملاک‌های نظیر جنسیت، تعلق به محلات متفاوت، پیشینه خانوادگی و تنوع در نوع بزه یا جرم، به شیوه‌ای هدفمند انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق فردی بوده است و تعداد مصاحبه‌ها تا رسیدن به نقطه اشباع نظری ادامه داشته است. در نوع و شیوه طراحی سوالات مصاحبه مسئله تفکیک جرم از بزه و تفکیک گونه‌های مختلف کنش‌های وندالیستی در کانون توجه بوده است. بر این اساس در مصاحبه‌های اکتشافی اولیه معلوم شد که در این بوستان‌ها طیف‌های متعددی از جرایم و بزهکاری در جریان است. به‌طور مثال، انواع گوناگون «جرایم علیه اشخاص» مثل ایراد ضرب و جرح، اعتیاد به مواد مخدر، اعتیاد به الکل، استفاده از قرص‌های روانگردان و شرارت و اوباشگری به‌وفور مشاهده می‌شود. یا مثلاً جرایم علیه اموال نظیر

1 - Phil Cohen

2 - *Subcultural Conflict and Working – Class Community*

3 - John Clarke

4 - Tony Jefferson

5 - Brian Roberts

6 - *Subcultures, Cultures and Class*

7 - Jenny Garber

8 - *Girls and Subcultures*

9 - *Culture, Institution, differentiation*

سرقت از مغازه، اتومبیل، دزدی اموال خانه، دستبرد از جیب، اخاذی و باجگیری، و نپرداختن پول تاکسی و اتوبوس فراوانی زیادی دارد. همچنین انواع کنش‌های وندالیستی نیز در این فضاها یافت می‌شود، نظیر نوشتن و نقاشی کردن روی دیوارها و وسایل مربوط به اماکن عمومی، ریختن آشغال در خیابان و معابر عمومی، کندن تراکت تبلیغاتی و آگهی ترحیم، شکستن لامپ خیابان‌ها و شیشه‌های اماکن خالی از سکنه، صدمه‌زدن به اتومبیل‌ها و شکستن درب و پنجره. با رعایت این معیارها در انتخاب سوژه‌های مورد مصاحبه، با ۲۰ نفر از نوجوانانی که در این سه بوستان سابقه گشت و گذار دایمی دارند و در مصاحبه‌های اکتشافی اقرار کردند که بیش از دو بار مرتکب انجام بزه، جرم و کنش وندالیستی شده‌اند، مصاحبه عمیق فردی به عمل آمد. در جدول زیر مشخصات کلی مصاحبه‌شوندگان آمده است، با این قید که به جهت حفظ حریم شخصی آن‌ها اسامی به صورت کد در جدول قید شده‌اند.

جدول شماره ۱: مشخصات کلی مشارکت‌کنندگان

کد	جنس	سن	محل سکونت	پاتوق گشت‌وگذار روزانه	نوع بزه
۱	پسر	۱۷	شادآباد	بوستان شقایق	جرایم علیه اموال
۲	دختر	۱۶	سعیدآباد	بوستان سپیده	جرایم علیه اشخاص
۳	دختر	۱۴	کوی فردوس	بوستان فروردین	کنش‌های وندالیستی
۴	پسر	۱۶	نوروزآباد	بوستان بانوان نرگس	جرایم علیه اموال
۵	دختر	۱۸	یافت‌آباد شمالی	بوستان شقایق	کنش‌های وندالیستی
۶	پسر	۱۵	شهرک صاحب‌الزمان	بوستان فروردین	جرایم علیه اموال
۷	پسر	۱۳	شهید رجایی	بوستان بانوان نرگس	جرایم علیه اشخاص
۸	دختر	۱۶	محلّه بهداشت	بوستان سپیده	کنش‌های وندالیستی
۹	پسر	۱۷	شمس‌آباد	بوستان فروردین	جرایم علیه اموال
۱۰	دختر	۱۸	شهرک ولیعصر	بوستان بانوان نرگس	جرایم علیه اشخاص
۱۱	دختر	۱۴	هفده شهریور	بوستان شقایق	کنش‌های وندالیستی
۱۲	پسر	۱۶	شادآباد	بوستان فروردین	جرایم علیه اموال
۱۳	دختر	۱۷	کوی فردوس	بوستان سپیده	کنش‌های وندالیستی
۱۴	پسر	۱۸	محلّه بهداشت	بوستان بانوان نرگس	جرایم علیه اموال
۱۵	پسر	۱۳	شهید رجایی	بوستان شقایق	جرایم علیه اشخاص
۱۶	دختر	۱۴	سعیدآباد	بوستان فروردین	جرایم علیه اموال
۱۷	پسر	۱۷	یافت‌آباد شمالی	بوستان بانوان نرگس	کنش‌های وندالیستی
۱۸	دختر	۱۴	شمس‌آباد	بوستان فروردین	جرایم علیه اموال
۱۹	دختر	۱۵	شهرک صاحب‌الزمان	بوستان سپیده	جرایم علیه اشخاص
۲۰	پسر	۱۸	شهرک تولید دارو	بوستان شقایق	کنش‌های وندالیستی

۴- تحلیل یافته‌ها

در تحلیل یافته‌ها ابتدا کدهای اولیه جهت فهم عمیق متون مصاحبه‌ها استخراج شد. سپس در مرحله بعدی کدهای اولیه بیرون کشیده شد و در دسته‌ها و مقولات فرعی جای گرفتند و در مرحله آخر مفهوم کلی و انتزاعی اکتساب‌شده از مقوله‌های پیشین نامگذاری شد. با عمل کدگذاری ۶۰ مفهوم، ۲۶ زیرمقوله و ۱۲ مقوله اصلی و یک مقوله هسته‌ای تعیین گردید. بدین ترتیب، یافته‌های پژوهش حاضر را می‌توان در قالب چهار بخش صورتبندی و تحلیل کرد. نخستین مضمونی که از داده‌ها قابل استنتاج است به مصادیق بزه و جرم در خرده‌فرهنگ بزهکاری مربوط می‌شود، یعنی به این مسئله که تعلق به خرده‌فرهنگ بزهکاری، زندگی یک نوجوان را در چه جهات و ابعادی دستخوش تغییر می‌کند. نکته دوم قابل استنتاج از داده‌ها را می‌توان ذیل عنوان شرایط زمینه‌ای و علی بزهکاری نوجوانان نامگذاری کرد. ذکر این نکته لازم است که این شرایط به‌واسطه خرده‌فرهنگ فعال می‌شوند. در وهله سوم، با تأمل در داده‌ها می‌توان از پیامدهای خرده‌فرهنگی بزهکاری نوجوانان بحث کرد و در نهایت از

این مسئله که نوجوانان و خرده‌فرهنگ بزهکاری چگونه در برابر عرف‌ها و قواعد مسلط جامعه مقاومت نشان می‌دهد و از قوانین موجود طفره می‌رود.

مصادیق جرم و بزه در خرده‌فرهنگ بزهکاری

روایت‌های نوجوانان از کنشگری‌ها و تعامل‌های فردی و گروهی خویش در بوستان‌ها بیانگر برخی از عمده‌ترین انواع ارتکاب کنش‌های وندالیستی و بزهکارانه است که آن‌ها به سبب تعلق به خرده‌فرهنگ بزهکاری ناگزیر در حیات عمومی و خصوصی خویش تجربه می‌کنند. نخستین نمونه بزهکاری در تجارب زیسته آن‌ها جرایم علیه اشخاص یا علیه شخص خودشان است. آن‌ها به محض تعلق به این خرده‌فرهنگ خودبه‌خود وارد میدانی می‌شوند که در آن مواد مخدر، الکل، قرص‌های روان‌گردان، دیگر آزاری، ضرب و جرح و اوباشیگری به‌وفور یافت می‌شود:

«من از پارسال به این پارک رفت و آمد می‌کنم و دوستان زیادی هم اینجا دارم. ولی کلاً احساس امنیت ندارم

و همیشه می‌ترسم کسی بهم صدمه بزند» (کد ۴).

نوجوانان به این مسئله آگاهی دارند که ابتلا به مواد مخدر سرمنشاء ارتکاب جرایم دیگر است. اما این را هم می‌دانند که رفاقت با دوستان ناباب و ورود به حلقه معتادان همواره در کمین آن‌ها است و مقاومت در برابر آن کار دشواری است. نوجوانی برهه سنی است که در آن گروه همالان اهمیت و تأثیر بسیار زیادی در تعامل‌های فرد دارد. برای نوجوانانی که به خرده‌فرهنگ بزهکاری رشد می‌یابند و جامعه‌پذیر می‌شوند، گروه همالان دیگر نه هم‌کلاسی‌ها و همسایه و بچه‌های فامیل بلکه آشنایان و ناآشنایانی هستند که در فضاهای همگانی و در گمنامی شهر با آن‌ها وراد معاشرت می‌شوند. همیشه ارتکاب کجروی و بزه با دیگری‌های ناآشنا و گمنام به مراتب آسانتر است. بی‌جهت نیست که یکی از مصاحبه‌شوندگان صریحاً اذعان می‌کند که تمام مصائبی که او با آنها رودررو است منشأشان به جرگه همالان برمی‌گردد:

«همه چیز برای من زمانی شروع شد که در این پارک با سه نفر آشنا شدم. آنها مرا به محفل خود دعوت می‌کردند

و از آرزوها و موفقیت‌های خود می‌گفتند. وقتی چشم باز کردم دیدم پام گیر افتاده، در مواد، در روابط جنسی و

گاهی هم مجبورم برای خالی‌نشدن جیبم کارهای دیگری بکنم» (کد ۶).

واقعیت این است که حلقه‌های دوستی و جرگه همالان می‌تواند زمینه انجام کنش‌های وندالیستی و بروز علایق جدید و حضور در مکان‌های ناآشنا را فراهم آورد. شبکه‌های دوستی نقشی کلیدی در شیوه جامعه‌پذیری فرد دارند. اگر این حلقه دوستان اهل بزهکاری و وندالیسم باشند عملاً نوجوان فرایند جامعه‌پذیری‌اش را در متن نوعی خرده‌فرهنگ بزهکاری تجربه می‌کند. یکی از مصاحبه‌شوندگانی که معاشرت با جنس مخالف را نخستین بار در قالب همین فضا تجربه کرده بود چنین اظهارنظر کرد:

«اول فکر می‌کردم پای عشق و دوستی در میان است. کم‌کم متوجه شدم که حتی رابطه جنسی ما هم زیاد برایش مهم نیست. کلاً از پسر جماعت زده شدم. او منو فقط واسه انجام کارای دیگه می‌خواست. ابزاری بودم در دست او. حتی یه بار به من گفت فلانی را تور کن تا ازش اخاذی کنیم» (کد ۱۳).

طیف دیگری از انواع جرم و بزه که در میان نوجوانان متعلق به خرده‌فرهنگ بزهکاری به‌وفور مشاهده می‌شود ارتکاب کنش‌های وندالیستی است، کنش‌های نظیر نوشتن و نقاشی کردن روی دیوارها و وسایل مربوط به اماکن عمومی، ریختن آشغال در خیابان و معابر عمومی، کندن تراکت تبلیغاتی و آگهی ترحیم، شکستن لامپ خیابان‌ها و شیشه‌های اماکن خالی از سکنه، صدمه‌زدن به اتومبیل‌ها و شکستن درب و پنجره. در تحلیل این‌ها که چرا نوجوانان تمایل به انجام این کنش‌های در فضاهای عمومی دارند، می‌توان با اتکا بر اظهارات خود آن‌ها به بسترهای خانوادگی استناد کرد. مصاحبه‌شوندگان این پژوهش اغلب متعلق به خانواده‌های کم‌درآمد، آسیب‌پذیر و با میزان پایینی از سرمایه فرهنگی و اجتماعی هستند. احساس عدم تعلق و عدم تعهد به یک خانواده باثبات، باعث می‌شود که نوجوان هنگام ورود به فضاهای همگانی کوچکترین احساس تعلق و تعهدی به این فضاها نکند. او هیچ جا را خانه خود نمی‌داند و احساس بی‌خانمانی و ازجاکندگی همه‌جا با او است. انگار موجودی است از یک نا مکان به درون فضاهای عمومی پرتاب شده است و هیچ احساس مسولیتی در قبال آن ندارد. لذا از تخریب کردن و صدمه‌زدن به اشیاء و اموالی که آن‌ها را از آن خود نمی‌داند بی‌مناک نیست. احساس بی‌پناهی و سرگشتگی در درون او وقتی به بیرون سرایت می‌کند در قالب

کنش‌های وندالیستی خود را نشان می‌دهد. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان نسبت به این که به این جور کارها دست می‌زنند نه احساس گناه می‌کردند و نه احساس شرم. آن‌ها صراحتاً می‌گفتند:

«این جامعه به من چی داده که ازش محافظت کنم. کدوم یک از اینا مال من است که نگهش دارم؟ حتی برای در پارک بودن هم باید تحقیر شوم. نگهبان نمی‌زارد روی چمن‌ها بشینیم. ما اکثراً اضافی هستیم، هر چی هست مال پولدارها است» (کد ۱۰).

احساس عدم‌تعلق و عدم‌تعهد به خانواده و جامعه نشان از زوال سرمایه اجتماعی و فرهنگی در میان بزرگترها در مناطق حاشیه‌نشین دارد، کسانی که نتوانسته‌اند فضاهای نمادین ایمن برای نوجوانان بسازند. زیستن در حواشی شهرها و سکونتگاه‌های غیررسمی همواره واجد این ویژگی است که تفکیک حوزه‌های خصوصی و عمومی در آن‌ها تحقق نیافته است. درواقع جوانی که در خانواده جایگاه باثبات و خانه امن ندارد و با ورود به فضاهای ناامن عمومی احساس پرتاب‌شدگی می‌کند، طبیعی است که در حلقه همالان ناباب جذب و ادغام و مرتکب همه نوع بزه و جرم و خشونت شود. شکستن لامپ خیابان‌ها و شیشه‌های اماکن خالی از سکنه، صدمه‌زدن به اتومبیل‌ها و شکستن درب و پنجره ساختمان‌های دولتی برای این نوجوانان به امری بدیهی بدل شده است. به بیان دیگر، می‌توان گفت که وندالیسم روی دیگر سکه از جاکندگی روابط خانوادگی و تزلزل حس تعلق به جامعه بزرگتر است. این را به‌وضوح می‌توان در اظهارات مصاحبه‌شوندگان دید:

«از وقتی که یادم میاد اجاره‌نشین بودیم. هرگز نه چیزی مال من بوده و نه کسی منتظرم بوده است. خیلی وقت‌ها حسرت بسیاری چیزها که هر روز می‌بینم به دلم بوده اما دریغ از اینکه حتی یک لحظه خودم را مالک چیزی بدانم» (کد ۸).

در خرده‌فرهنگ نوجوانان بزهکار طیف دیگری از جرایم به‌وفور مشاهده می‌شوند و آن جرایم علیه اموال است. این نوع جرایم را می‌توان حالت افراطی و نقطه اوج و فوران کنش‌های وندالیستی تلقی کرد. سرقت از مغازه‌ها، سرقت قطعات اتومبیل، دزدی اموال خانه، دستبرد از جیب، اخاذی و باجگیری، و نپرداختن پول تاکسی و اتوبوس در زمره رایج‌ترین این جرایم هستند. خرده‌فرهنگ بزهکاری از همان آغاز ارتکاب این جرایم را به‌منزله امری عادی و به‌مثابه راهی برای رفع تبعیض به نوجوانان می‌آموزاند. نوجوانی که از حاشیه شهرها و از خانواده‌ای فرودست وارد فضاهای همگانی شهر می‌شود و انواع نابرابری و تبعیض و تحقیر و سرخوردگی را تجربه می‌کند، به‌سرعت درمی‌یابد که شاه‌کلید برون‌رفت از همه این تنگناها پول است. اما از آن‌جا که، به تعبیر رابرت مرتن، با اتخاذ وسایل مشروع هیچگاه نمی‌تواند به این هدف مشروع دست بیابد لاجرم راه‌ها و ابزارهای نامشروع را انتخاب می‌کند. از طرف دیگر، برای آن‌که جان‌پناهی امن در برابر جامعه‌ای که او را به حاشیه رانده داشته باشد ناگزیر زیر چتر خرده‌فرهنگ بزهکاری پناه می‌گیرد. اینجاست که می‌توان گفت عمده‌ترین مؤلفه خرده‌فرهنگ بزهکاری ضدیت با فرهنگ غالب و مقاومت در برابر آن است. لذا اگر مشاهده می‌شود که نوجوانان قانون‌گریز هستند به این دلیل است که نفس زیستن در این خرده‌فرهنگ لازمه آن است که آنها با قواعد مسلط و مشروع جامعه مقابله کنند. انواع سرقت و باجگیری و اخاذی و طفره‌روی از قواعد موجود برای آن‌ها عین تلاش برای تداوم بقا در جامعه‌ای است که آن‌ها را به نهانی‌ترین زوایای مناطق حاشیه‌ای و سکونت‌گاه‌های غیررسمی پس رانده است. این حس طردشدگی و تلاش برای جبران آن را به‌وضوح می‌توان در اظهارات مصاحبه‌شوندگان تشخیص داد:

«من اگر دزدی نکنم حتی پول تو جیبی ندارم. خب بگو چکار کنم؟ کدوم شغل؟ با کدوم پول؟ درس خودندن هم که برام نون و آب نمیشه. حالا کی بیاد دکتر و مهندس بشه؟» (کد ۲۰).

محتوای این اظهارنظر گویای آن است که شکل‌گیری خرده‌فرهنگ بزهکاری درواقع سپر محافظی است برای نوجوانان اقشار حاشیه‌ای و فرودست در برابر قواعد کلان‌شهر بی‌رحمی که آن‌ها را به انسان‌های زائد این سیستم بدل کرده است. این خرده‌فرهنگ خانه افرادی است که خارج از آن نه پیوندها و شبکه‌ها و همبستگی‌هایی دارند و نه فرصت‌ها و امکان‌های پیشرفتی که حداقل در درازمدت آینده‌ای احتمالی را به آنها نوید بدهد. بدین ترتیب، فضای بوستان‌ها که در اصل به هدف گذران اوقات فراغت و تجربه‌کردن لحظات شاد و پرلذت و برای بسط مناسبات با همگان ناآشنا و متفاوت طراحی شده است، تبدیل به فضاهای گتو^۱

¹ Ghetto

مانندی برای شکل‌گیری حلقه‌های ارتباطی محدود و کوکی می‌شود که به‌سان یک گمن‌شافت هویت و فعالیت‌های نوجوانان را در درون چارچوب‌های انحصاری خود محدود کرده و او از مناسبت‌های دیگر و تجربه‌کردن زندگی معمولی می‌برد. خرده‌فرهنگ بزهکاری نوجوانان که یک کلبه خصوصی نمادین است دقیقاً در متن فضای همگانی بوستان شکل می‌گیرد. این خود نوعی پردشدگی نوجوانان است که البته منحصر به فضاهای همگانی غیررسمی نیست، بلکه همچنین در محیط‌های رسمی نیز با شدت هرچه‌بیشتر اعمال می‌شود. در زمره بارزترین قلمروهای عمومی که نوجوانان مناطق حاشیه‌نشین از آن‌ها طرد می‌شوند محیط‌ها و نهادهای آموزشی و میدان‌های ورزشی هستند. فرهنگ کلی حاکم به‌طور ناخودآگاه درمی‌یابد که برای بازتولید سیطره تام خود باید دیگری متفاوت را ابتدا در حوزه نمادین به حاشیه براند. واقعیت این است که «نزاع بین گروه‌های فرادست و فرودست در آشکارترین سطوح خرده‌فرهنگ، یعنی در سبک‌ها، نیز متجلی می‌شود، سبک‌هایی که خود متشکل از اشیاء و ابژه‌های معمولی با معانی چندگانه‌اند. حتی پیش‌پافتاده‌ترین اشیاء واجد بُعدی نمادین‌اند و نشانه‌هایی‌اند در خدمت متمایز کردن فرد یا گروهی خاص از جامعه. این اشیاء در متن کنش‌های متقابل بین‌افردی و بین‌گروهی معنا پیدا می‌کنند» (هیدیک، ۱۹۷۹: ۶). در ایران بعد از انقلاب، خرده‌فرهنگ نوجوانان هرگز نتوانسته است با حفظ «سبک» خود در میدان‌های آموزش و ورزش حضور پیدا کرده و نفوذ و پیشرفت کند، بلکه همیشه با بن‌بست مواجه شده و محکوم به فروغلتیدن در لاک خویشتن بوده‌اند. درست به‌دلیل پردشدگی در این فضاهای رسمی است که راه خود را در فضاهای همگانی غیررسمی برای رشد و پیرفت باز می‌کند و لاجرم خصلتی بزهکارانه به خود می‌گیرد.

شرایط زمینه‌ای و علی بزهکاری نوجوانان

وضعیت انضمامی و شرایط عینی که زمینه‌ساز خرده‌فرهنگ بزهکاری نوجوانان در سکونت‌گاه‌های غیررسمی می‌شود و سبب می‌گردد آن‌ها با فرو خزیدن فزاینده در این خرده‌فرهنگ احساس پردشدگی و حاشیه‌ای‌بودن روزافزون داشته باشند، خود متشکل از چندین بُعد است که می‌توان از روایت‌های خود مشارکت‌کنندگان نیز به‌روشنی استخراج کرد.

۱- ازجاکندگی خانواده و فقدان حمایت‌های عاطفی

خانواده در جامعه مدرن، به سبب گسترش شهرنشینی، صنعتی‌شدن و تمایز یافتن قلمروهای اجتماع، کارکردهای پیشین خود را تا حدودی وانهاده و کارکردهای جدیدی پیدا کرده است. رشد فردیت، پیدایش حوزه خصوصی، کوچکتر شدن خانواده و از هم گسیخته شدن همبستگی‌های سنتی که جملگی پیامد جامعه مدرن هستند، به ایجاد کشمکش و تعارض بین فرد و خانواده منجر شده‌اند. همچنین خانواده به مثابه یک سیستم، متشکل از اجزایی است که همان کنشها، گفتارها، نقشها و نگرشهای افراد هستند. تغییر تدریجی این سیستم هم‌زمان با تغییر محتوایی این اجزا رخ می‌دهد. می‌توان این نکته را هم اضافه کرد که در دوران ماقبل صنعتی، خانواده برای بقا کار می‌کرد اما هم‌زمان با صنعتی‌شدن استاندارد و سبک زندگی خانوادگی به کلی دگرگون شده است. استقلال اقتصادی افراد، بویژه زنان و رشد فردگرایی، به تدریج افراد را از زیر سیطره خانواده خارج کرده است. این امر به‌ویژه در خصوص مناطق حاشیه‌های کلان‌شهرها با شدت و حدت بیشتری همراه است، طوری که می‌توان از آن باعنوان «ازجاکندگی» خانواده یاد کرد. این را می‌توان در اظهارات سوژه‌ها نیز به عیان دید:

«همیشه احساسم این بوده که کسی تو خانواده‌ام منو نمی‌خاد و نگرانم نیست. اصلاً کل خانواده ما همین جوریه.

هیچکی به فکر هیچکی نیست. هر کی دنبال کار و بار خودشه» (کد ۱۱).

از این روایت، دو نکته قابل استنتاج است. اول این‌که این نوجوان احساس بی‌تعلقی و رهاشدگی دارد. از اینکه دل به دریا بزند و وارد فضاهای هزارتوی جامعه شود ابایی ندارد، چون هیچ قاعده نگه‌دارنده‌ای که مانع او شود دست‌کم در خانواده‌اش وجود ندارد. دوم این‌که احساس می‌کند هیچ‌گونه پشتوانه عاطفی در خانواده ندارد. این می‌توان یکی از اصلی‌ترین سرمنشاءهای ارتکاب جرم و بزه باشد. نوجوانی که این احساس را با خود به همراه داشته باشد، ممکن است برای جبران نداشته‌ها و انتقام از خانواده (که درواقع نوعی اثبات خود به خانواده است) دست به کنش مخربی بزند. بالاخص که در مناطق حاشیه‌نشین شاهد افول جایگاه پدر و مرگ او در مقام بزرگ خانواده نیز هستیم. زوال پدر وجه دیگر زوال خانواده سنتی است. اکثر مصاحبه‌شوندگان یا از خشونت

پدر صحبت می‌کردند یا از ناتوانی و ضعف او در مدیریت امور. این بدان معنا است که در این مناطق خانواده مدنی رشد نکرده است. این را از اظهارات یک مصاحبه‌شونده می‌توان دریافت:

«دوست داشتم پدرم مثل سایه بالای سرم باشد، اما او همیشه مشغول کار و رنج و زحمت بود. خیلی کم خونه بود. واقعیتش من خیلی کم با پدرم بودم. گویی اصلاً او هیچگاه کنارم نبوده» (کد ۹).

در چنین شرایطی، مناطق حاشیه‌نشین نتوانسته‌اند خانواده را در قالب جدیدی بازسازی کنند. اینجا مسئله بیش از آن که بر سر از بین رفتن خانواده باشد، بر سر دگرذیسی همه‌جانبه خانواده و تغییر نظام قدرت در آن است. فروپاشی خانواده صرفاً دگرذیسی خانواده در شکل سنتی آن است. بحران خانواده در واقع تغییر خانواده پدرسالار است. این تغییر شامل ابعاد گوناگون آن مثل پیدایش شبکه‌های حمایت، مرکزیت فزاینده زن، توالی شرکای زندگی و الگوهای زندگی مشترک در طول زندگی است.

۲- انگ‌زنی در سکونت‌گاه‌های غیررسمی

فرانک تانن‌باوم^۱ (۱۹۳۸) در تحلیل خود از بزهکاری نوجوانان در سال ۱۹۳۸ از رویکردی که رابطه طرد اجتماعی و انگ‌زنی را نشان می‌داد استفاده کرد. طبق این رویکرد، اجتماع به‌منظور اعمال کنترل و نظارت بر نوجوانان به‌سبب تغییر رفتارهایی که از طرف اکثریت مورد نهدی بود، بر آنها انگ می‌زند. در نتیجه این عمل، فرد نوجوان به‌تدریج انگ بزهکاری بودن را می‌پذیرد و خود را از جانب جامعه طردشده می‌پندارد. لذا در واکنش رفتارهای بزهکارانه‌تری از خود بروز می‌دهد و در مقابل، واکنش‌های جامعه نیز در تشدید چنین هویتی موثر واقع می‌شود (محمدی و سبحانی، ۱۳۹۹: ۱۱۸). همچنین لیندز اسمیت^۲ در مطالعه‌ی خود بر روی مصرف افیون نشان داد که این مواد نیست که فرد را معتاد می‌کند، بلکه در عوض، اعتیاد یک تعریف اجتماعی است. هنگامی که فردی بر دیگری انگ معتادبودن می‌زند، فرد انگ‌خورده از خود تعریف یک فرد معتاد را ارایه می‌دهد (همان: ۱۱۸). مقوله انگ‌زنی را محققان دیگری نیز تئوریزه کرده‌اند: ادوین لمرت، هوارد بکر، کای اریکسون^۳ و جان کیتس‌یوز^۴ از این جمله‌اند. از دید بکر، افرادی که انگ منحرف دریافت می‌کنند، بیش از آنکه گناهی مرتکب شده باشند، در حق آنها اجحاف شده است (بکر، ۱۹۶۳: ۷۶). به‌نظر اریکسون، افراد نه ذاتاً منحرف هستند و نه اینکه انحراف به صورت ذاتی، خاص رفتاری است. این جامعه است که انگ انحراف را به رفتاری روا می‌دارد و صاحب آن رفتار را طرد می‌کند (اریکسون، ۱۹۶۲: ۳۸). انگ‌زنده‌ها می‌توانند کل یک اجتماع باشند، یا عواملی خاص که مسئول کنترل و نظارت اجتماع هستند همچون پلیس و یا معلمان مدارس. گروه‌های اجتماعی قوانین را ایجاد می‌کنند، افرادی که از این قوانین روی برگردانند، از طرف افراد این جامعه انگ خورده و بیگانه تلقی می‌گردند و طرد می‌شوند. این دقیقاً اتفاقی است که در متن خرده‌فرهنگ بزهکاری نوجوانان می‌افتد:

«الان دیگه همه چی واسه ما عادی شده. اصلاً برامون مهم نیست چی راجع به ما بگن. ول کن بابا. مگه دیگران به حرفای ما گوش میدن که ما به حرفای اونا گوش بدیم» (کد ۵).

معنای این گفته آن است که نوجوانان به‌مرور چنان انگ‌ها را پذیرفته‌اند که حتی دیگر قضاوت‌های دیگران برایشون مهم نیست. با این حال، انگ‌خوردن از جانب جامعه، عاملی مهم در انزوای نوجوانان و عدم تلاش برای برقراری تعامل مجدد بر گروه‌های اجتماعی به‌حساب می‌آید. به‌بیان دیگر، صفتی که داغ ننگ بر پیشانی فرد دارای آن می‌زند، می‌تواند به عادی جلوه‌دادن فرد دیگر کمک کند. فرد نوجوان ضمن پذیرش هویت شکل‌گرفته برای خودش، تلاش می‌کند انحرافات را که به واسطه‌ی این هویت از پیش تعیین شده به او انگ می‌زنند در خود نهادینه ساخته و جامه‌ی عمل به آنها بپوشاند. او می‌پذیرد که انجام دادن یا ندادن این افعال ناشایست و غیرقانونی فرقی به حال او نمی‌کند و آنها در هر حال او را مسبب بسیاری از جرایمی می‌دانند که در جامعه رخ اتفاق می‌افتد.

۳- بافت‌های شهری متراکم و جمعیت‌های نامتجانس

1- Tannenbaum

2- Smith

3- Erikson

4- Kaitsuse

در زمره اصلی‌ترین مؤلفه‌های سکونتگاه‌های غیررسمی توسعه ساخت‌وساز شهری بدون هر گونه برنامه‌ای است. معابر، کوچه‌ها و خیابان‌ها غیراستاندارد و بخش عظیمی از بناها و اماکن بدون نظارت نهادهای ذی‌ربط ساخته می‌شوند. به همین دلیل فضاهای کالبدی محلات بسیار متراکم و فشرده‌اند و تأثیر عظیمی بر شیوه‌های تعامل افراد و سبک زندگی آن‌ها دارند. زندگی آدمیان به گونه‌ای است که اغلب در کار و بار همدیگر سرک می‌کشند، چشم‌هم‌چشمی می‌کنند، و فضا برای رشد فردیت و استقلال حوزه خصوصی بسیار اندک است. این وضعیت زمینه را برای رشد بزهکاری نوجوانان فراهم می‌سازد، بدین لحاظ که نوجوانان که معمولاً سودای فردیت و استقلال دارند با موانع دشواری روبرو می‌شوند و بدین‌سان آمادگی بیشتری برای جذب‌شدن در خرده‌فرهنگ بزهکاری پیدا می‌کنند. برخی اظهارات مصاحبه‌شوندگان گویای آن است که آن‌ها در ابتدا به هدف دستیابی به آزادی فردی و استقلال شخصی جذب گروه‌های همالان شده‌اند و به‌فقط به تدریج بوده است که دریافته‌اند این نوعی خرده‌فرهنگ بزهکاری است که آن‌ها را مقابل فرهنگ کلی جامعه قرار داده است:

«تو محله ما همیشه حتی نفس کشیدی. فوراً تذکر داده میشه. همه همدیگر را می‌شناسند. هیچکس هم آدمو درک نمی‌کنه. اما وقتی با دوستان هستیم آزادتریم. البته اینجا مشکلات خاص خودمونو داریم. باید همیشه مراقب باشیم کلاه سرمون نذارند» (کد ۲).

تعارض فضایی که بین بافت متراکم محلات و فضای باز بوستان‌ها وجود دارد به‌نحوی در سبک زندگی نوجوانان هم نمود پیدا می‌کند. تعارض این دو فضا در زندگی آن‌ها به نوعی تناقض بین ادغام در جمع و رشد فردیت است. این فردیت در فضای بوستان‌ها راه پیشرفت خود را تعامل با همالان و پیوستن به خرده‌فرهنگ نوجوانان می‌یابد. می‌توان گفت که خرده‌فرهنگ بزهکاری در واکنش به همین تعارض فضایی شکل می‌گیرد.

۴- سيطرة فرهنگ مصرفی مبتذل بر فضاهای عمومی

امروزه شهرها همان فضاهای مشترکی‌اند که امکان مصرف را برای ما فراهم می‌سازند، پسندها و انتخاب‌های ما را بازنمایی می‌کنند و از این طریق بر منزلت اجتماعی و سبک زندگی ما مهر تأیید و حمایت می‌زنند. هر تکه‌ای از فضای شهری نقشی ایفا می‌کند، تا جایی که نواحی مختلف شهری نه‌فقط حامل دلالت‌های اجتماعی/اقتصادی متفاوت هستند بلکه به درک ما از خویشتن و از هویت‌مان شکل می‌دهند. برای بسیاری از ما، شهر به نمادی از فرهنگ مصرفی معاصر بدل شده است. در این فضاهای شهری مشترک، هویت‌های اجتماعی و امور جمعی از تصمیمات و انتخاب‌هایی که ما در زمینه پوشش، غذا و سبک زندگی می‌گیریم تأثیر می‌پذیرند (هولشر و چاتزیداکیس، ۲۰۱۸: ۱۶۳). از جمله تحولاتی که در فضاهای همگانی شهری در دهه‌های اخیر در ایران اتفاق افتاده است سيطرة فرهنگ مصرفی است که باعث شده است کنشگران و پرسه‌زنان این فضاها را به دیده امری مصرفی بنگرند. تأمل در محتویات مصاحبه‌های نوجوانان نشان می‌دهد که آن‌ها در مصرف این فضاها موضعی انفعالی دارند و این انفعال باعث می‌شود که خیلی زود به قربانیان جرایم و بزه تبدیل شوند:

«خب، اینجاها خیلی جذابیت داره. بالاخره ما چیکار کنیم. در خونه که هیچ امکاناتی نیست. در مدرسه هم که همه‌ش درسه. وقتی اینجاها میاییم زندگی لذتش بیشتره. البته بعد مدتی این لذتها هم دیگه حال نمیده» (کد ۱۲).

در نمونه‌عبارت فوق پارادوکس اصلی فرهنگ مصرفی خود را می‌نمایاند: جذابیت و آنی‌بودن و کم‌مایه‌بودن همان تناقض اصلی نهفته در این فرهنگ است که حتی نوجوانان را هم نمی‌تواند برای مدتی طولانی ارضا کند. زیستن در متن این تناقض برای نوجوان حاصلی جز ارتکاب جرم و بزه ندارد.

پیامدهای خرده‌فرهنگی بزهکاری نوجوانان

۱- بازتولید فرودستی

ارتکاب اعمال بزهکارانه در قالب یک خرده‌فرهنگ، آن‌طور که از اظهارات مصاحبه‌شوندگان استنتاج می‌شود، نقشی کلیدی در بازتولید وضعیت فرودستی سوژه‌ها دارد. مکانیسم این بازتولید بدین ترتیب است که نوجوانان بزهکار دقیقاً در سن و سالی که

می‌بایست به یادگیری علوم و فنون بپردازند و در راستای پیشرفت تحصیلی و کسب مهارت‌های لازم برای زندگی بهتر گام بردارند، عمده وقت و انرژی خود را صرف انجام فعالیت‌هایی می‌کنند که از نظر قانون و عرف و فرهنگ مسلط نامشروع است و نتایج ناگوار مثل زندان و سروکار با نهادهای حقوقی و امنیتی برای آن‌ها به همراه دارد. این امر مانع از آن می‌شود که آن‌ها قدمی در راستای تغییر جایگاه طبقاتی و شأن و منزلت اقتصادی خود بردارند. ناگزیر همان شیوه زیستن و سبک زندگی‌ای را تداوم می‌بخشند که از خانواده به ارث برده‌اند. بعد از صرف ایام نوجوانی به فعالیت‌های بزهکارانه ناگهان در می‌یابند که به همان نقطه اول برگشته‌اند، یعنی به همان وضعیتی که آن‌ها را واداشته بود که جذب خرده‌فرهنگ‌های بزهکارانه شوند. این را به وضوح می‌توان در اظهارات یاس‌آور برخی مصاحبه‌شوندگان که گویی شکست را به نحوی از انحا تجربه کرده‌اند استنتاج کرد:

«اوایل فکر می‌کنی که قراره به جایی برسی، ولی هر چه دست و پا می‌زنی بعد مدتی می‌فهمی که سر جای خودتی. من خیلی کارا کردم تا از این بی‌پولی نجات یابم و حتی به خانواده‌ام کمک کنم، ولی هر چه پیدا کردم اینقد کم بود که خرج خودم شد» (کد ۱۴).

اشار فرودست در محلات پایین‌شهر در ایران معمولاً می‌کوشند با توسل به شیوه‌های مشروع کسب سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی راهی برای برون‌رفت از فقر و فلاکت پیدا کنند. اظهارات مصاحبه‌شوندگان بیان‌گر آن است که بخش اعظم والدین امید به این رهایی را در فرزندان‌شان جستجو می‌کنند، به‌ویژه در کسب موفقیت‌های تحصیلی و مهارت‌های حرفه‌ای و شغلی. زمانی که نوجوانی جذب خرده‌فرهنگ بزهکاری می‌شود و پرمترترین سال‌های حیاتش را قربانی نوعی زیست بی‌خانمان و بی‌برنامه می‌کند عملاً از هر گونه امکان تغییر در وضعیت فرودستی خویش محروم می‌شود. حاصل امر واپس‌روی روانی و عینی به همان شرایطی است که سکونت در پایین‌شهر برای او از ابتدا رقم زده بود.

۲- سرخوردگی و واپس‌روی

در وضعیت سرخوردگی، فرد به سبب آن که بازخوردی درخور از تعامل روزمره با دیگران دریافت نمی‌کند، به تدریج در انزوایی خودخواسته فرو می‌رود. حاصل این وضعیت بعضاً پیدایش حالاتی روانی مثل افسردگی، تندخویی، اضطراب و سرگردانی است. به تعبیر یکی از مصاحبه‌شوندگان:

«ما در این جا کلی دوست و رفیق داریم، ولی موقع مشکلات هیچ کسی رو نداریم. همیشه احساس می‌کنی تنهایی، درحالی که دور و برت پر از آدمه» (کد ۱۵).

چنین فردی به تدریج از معاشرت و تعامل بی‌معنا و بی‌ثمر با دیگران سرخورده می‌شود و در لاک خود فرو می‌رود. یکی از پیامدهای این انزوای فردی مسدودشدن مسیر رشد شخصیت فرد و بازگشت او به مرحله قبلی یعنی برهه کودکی است. کودک-شدن دوباره، به شیوه‌ای پارادوکسیکال، فرد را بیشتر محتاج همان سرپناهی می‌کند که از آن فرار کرده است، یعنی همان خرده‌فرهنگ بزهکارانه‌ای که او در متن آن احساس تنهایی و بی‌سرپناهی می‌کند. به قول اروینگ گافمن، «به تدریج، در ذهن چنین فردی این احساس شکل می‌گیرد که نمی‌داند دیگران درباره او واقعاً چه فکری می‌کنند و طی تجربه خودخوانگاری، احساس‌هایی چون جذاب‌نبودن، بی‌هنربودن، مفیدنبودن، سرپاربودن و غریب‌بودن به او دست می‌دهد» (گافمن، ۱۳۸۶: ۳۰-۲۹). این امر به‌ویژه در میان آن دسته از نوجوانان بزهکار که مرتکب کنش‌های وندالیستی می‌شوند بیشتر قابل مشاهده است.

«ما این کارا را می‌کنیم چون هیچ‌یک از این چیزا مال ما نیست، اصلاً برای ما نیست. گاهی از خودمون هم متنفریم، ولی باید به جوری اینو نشون بدیم» (کد ۸).

واپس‌روی روانی سوئه دیگر انتقام از جامعه‌ای است که فرد آن را مقصر اصلی فلاکت خویش می‌داند. در واقع به میانجی این مکانیسم‌های روانی است که کنش‌های وندالیستی به سبک زندگی بزهکارانه نوجوانان اقبال فرودست پیوند می‌خورند. به بیان دیگر، وندالیست کسی است که قبل از آن که آسیب وارد کردن به اموال عمومی و مایملک همگانی را شروع کند، اموال خصوصی و مایملک شخصی و خانوادگی خود را باخته است و در این باخت همه‌جانبه ناخودآگاه جامعه را خطاکار اصلی می‌داند و لذا درصدد انتقام برمی‌آید.

۳- پذیرش جایگاه رانده‌شدگان

تجربه زیستن در متن تعامل‌ها، مناسبات و فضایی که بر سبک زندگی اعضای یک خرده‌فرهنگ بزهکار حاکم است به تدریج این احساس را در آن شکل می‌دهد که نوعی شکاف نمادین پرنشاندنی بین آنان و فرهنگ کلی جامعه وجود دارد. و از آن‌جا که عمده فعالیت‌های این اعضا از نظر جامعه نامشروع و نامتعارف و غیرقانونی محسوب می‌شود، این شکاف کم‌کم نوعی حس طردشدگی در آن‌ها پدید می‌آورد. بسیاری از نوجوانانی که مورد مصاحبه گرفتند در اظهارات‌شان، مستقیم یا غیرمستقیم، این احساس رانده‌شدگی را انتقال می‌دادند. آن‌ها خود را موجوداتی می‌پنداشتند که حتی اگر بخواهند امکان بازگشت به زندگی متعارف برای‌شان مسدود است:

«از یه طرف خانواده بهم می‌گه خیلی با این و اون میلک، از یه طرف بدون دوستانم نمی‌تونم. واقعاً نمی‌دونم چیکار کنم. نه این ور جا دارم نه اون ور» (کد ۱۷).

این احساس به هیچ‌جا خاصه تعلق نداری، خود، می‌تواند سرمنشاء تداوم کنش‌های بزهکارانه باشد. خود گرایش به این‌که فردی جذب خرده‌فرهنگی معارض می‌شود ناشی از نوعی احساس رانده‌شدگی اولیه از نهادهای حمایتی درجه اول مثل خانواده است. این احساس رانده‌شدگی اولیه به موازات مستغرق شدن فرد در آن خرده‌فرهنگ به شکلی فزاینده تشدید می‌شود، تا جایی که فرد بعد از مدتی دستخوش حالت روانی «احساس طردشدگی همه‌جانبه» می‌کند. این احساس در اظهارات مصاحبه‌شوندگان در قالب اصطلاح عامیانه «از این‌جا مانده، از اون‌جا رانده» خود را نشان می‌داد:

«می‌گی چیکار کنم؟ پیش کی برگردم، پدرم که واسه من صد تا شرط گذاشته. فکر می‌کنی از اینکه شب و روز علاف می‌گردم خوشحالم. نه به‌خدا، فقط گیرم» (کد ۳).

طردشدگی همه‌جانبه محصول نوعی از احساس تعلق توهم‌آمیز است که خرده‌فرهنگ بزهکاری در ابتدا برای نوجوان ایجاد می‌کند. او این فضا را برحسب نوعی معصومیت فرودستانه مأمّن و ملجأ خود می‌پندارد، اما بعد و هم‌آلود این احساس تعلق، هر روز که می‌گذرد، به شکلی ناخودآگاه بر او نمایان می‌شود. در این وضعیت، در بخش اعظم لحظات احساس می‌کند در زمان و مکان معلق است و از همه جا طرد شده است.

۴ - انزجار از فرهنگ کلی جامعه

تعلق به هر گونه خرده‌فرهنگ معارض^۱ سبب شکل‌گیری تدریجی نفرت و بدبینی از فرهنگ مسلط می‌شود. اعضای یک خرده‌فرهنگ معارض معمولاً احساس می‌کنند که «دیگری» فرهنگ مسلط است و از جانب او تحقیر شده‌اند. بدین ترتیب، انزجار آن‌ها از فرهنگ کلی و مسلط جامعه نوعی واکنش به این حس تحقیرشدگی در مقام دیگری فرودست است. نوجوانانی که خود را عاجز از دستیابی به آرزوهای خویش می‌دانند و درهای پیشرفت و تحول را به روی خود بسته می‌بینند، ناگزیر به سوی انتقام درونی از دیگری فرادست که همان جامعه حاشیه‌نشین است سوق داده شده‌اند و این انتقام در شکل تنفر و خشمی فروخورده جلوه‌گر می‌شود و در شکل ارتکاب انواع بزه خود را می‌نمایاند.

«ببینید حاکمیت مدام و به شیوه‌های مختلف ما رو تحقیر می‌کنه و عمداً ما نادیده می‌گیره ولی بلاخره یه روزی حقمون ازش می‌گیریم» (کد ۸).

نوجوانان بزهکار هیچ مأمّنی در بطن فرهنگ مسلط جامعه نمی‌یابند که در سایه آن پناه بگیرند. بزهکاری برای آنها اغلب در حکم اراییه واکنشی انتقام‌آمیز به آن فرهنگ است.

۵- احساس زائد بودن

نحوه مرادفه فرهنگ کلی و نهادهای حاکم با نوجوانان دائماً این احساس را به آن‌ها القا می‌کند که زیادی‌اند. انسان زائد موجودی است که احساس می‌کند هم هست و هم نیست، کاملاً نابوده نشده اما وجودش به رسمیت شناخته نمی‌شود و قواعد و عرف‌های موجود را بازنامگر منافع و علایق خود نمی‌بیند:

^۱ - counter subculture

«تو این شهر اصلاً ما رو شهروند حساب نمی‌کنند، این که حق و حقوقی نداریم. هر طوری دلشون بخواد باهامون رفتار می‌کنند» (کد ۳).

نهایت لطفی که فرهنگ کلی حاکم در حق نوجوانان انجام می‌دهد این است که نسبت به آن‌ها «سکوت» می‌کند. سکوت خطرناک‌ترین مکانیسمی است که فرادست نسبت به فرودست اعمال می‌کند. انسان زائد دائماً می‌کوشد خود را به دیگری اثبات کند و سکوت او را بشکند، اما در دایره‌واژگان فرهنگ فرادست جایی برای انسان زائد وجود ندارد.

۴) مقاومت خرده‌فرهنگ بزهکاری در برابر قواعد و عرف‌های اجتماعی

۱- نافرمانی مدنی

نافرمانی مدنی ملایم‌ترین واکنشی است که اعضای خرده‌فرهنگ بزهکاری به قواعد و عرف‌هایی که آن‌ها را از خود رانده است نشان می‌دهند.

«اینجا اگر بر طبق نظم و مقررات رفتار کنی، بهت می‌گن سوسول و مامانی ... مقررات برای بالا شهری‌هاست، اینجا قاعده خودش رو داره،» (کد ۷).

نوجوانان بزهکار در اعمال خود هیچ مشروعیتی برای متصدیان و بانیان نظم‌هنجاری جامع‌ه قایل نیستند. متصدیان نظم‌هنجاری جامع‌ه که پیکر آن‌ها را «کارگزاران اخلاقی» (بکر، ۱۹۶۳: ۸۳) می‌نامد، همان واضعان یا مجریان قوانین هستند. سبب این بی‌باوری به مشروعیت این قوانین آن است که این نوجوانان پیشاپیش از سوی این قوانین انگ خورده‌اند. تأثیرات ناشی از انگ خوردن می‌تواند بسیار باشد، که یکی از عمده‌ترین آن‌ها اثرگذاری بر معنای خود^۱ است. از متن مصاحبه‌ها می‌توان این نکته را استنتاج کرد که ارتکاب اعمال بزهکارانه برای نوجوان پایین‌شهر اتفاقی ناگهانی و یک‌شبه نیست، بلکه به تعبیر صاحب‌نظران این حوزه، «پیامد یک شکل‌دهی مستمر و مجدد از فرآیندهای پویای تعامل اجتماعی است» (شر، ۱۹۷۱: ۱۰۳). در واقع، نافرمانی مدنی واکنش فرد به انگ یا برچسبی است که فرهنگ مسلط به‌میانجی عرف و قانون به او می‌زند، چرا که انگ‌زنی سازوکاری است که همواره میان گروه و فرد روی می‌دهد. فرد انگ‌خورده که بیگانگی و شکاف عمیقی میان خود و جامعه احساس می‌کند، کم‌ترین عکس‌العمل‌اش سرپیچی از قواعدی است که می‌کوشند همه چیز زندگی او را تعیین بخشند.

۲- ابداع سبک‌های بدیع در بدن‌نمایی و بدن‌آرایی

از جمله شیوه‌هایی که نوجوانان به‌میانجی خرده‌فرهنگ بزهکاری برای مقاومت در برابر قواعد اجتماعی مسلط اتخاذ می‌کنند بدن‌آرایی و بدن‌نمایی است.

«ما مدل موی مخصوص خودمون رو داریم، این تتوها رو بین، هر کدام یک معنی داره، این خطوط در صورت ما هم بی، معنی نیست، مایه افتخار هر کسیه» (کد ۱۶).

واقعیت این است که در مدرنیته متأخر، بدن محور اصلی فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی است و دغدغه اصلی جامعه مهار بدن‌ها، تنظیم فضای بین آن‌ها و نظارت بر تعامل‌های بین آن‌ها است. به تعبیر ترنر، جامعه کنونی اساساً بر محور تنظیم و مدیریت بدن‌ها ساخت یافته است (ترنر، ۱۹۹۲: ۱۲). از یک طرف، بدن‌ها به‌واسطه نهادهایی مثل مدارس، زندان‌ها و بیمارستان‌ها تنظیم می‌شوند، آموزش داده می‌شوند و کنترل و تفسیر می‌شوند. از طرف دیگر، بدن‌آگاهی افراد و کنش‌های بازاندیشانه آن‌ها برای ابراز وجود به‌واسطه بدن مطرح است. واقعیت این است که امروزه قشر جوان دائماً می‌کوشند بدن‌شان را دستک‌گیر کنند و تغییر دهند. از نظر آنها، «بدن هستمندی است همواره در حال شدن، پروژه‌ای که باید روی آن کار کرد و به‌مثابه بخشی از هویت شخصی فرد به انجام رساند» (شیلینگ^۲، ۱۹۹۳: ۳). متن مصاحبه‌ها بیان می‌دارد که در فضاهای پایین‌شهری ارتکاب فعالیت‌های بزهکارانه تماماً به‌میانجی بدن اتفاق می‌افتد و مقاومت از طریق بدن یکی از رایج‌ترین شیوه‌های مقاومت در برابر فرامین فرهنگ مسلط است.

^۱ - sense of self

^۲ - Shilling

۳- گسست از خانواده و انتخاب زیست مجردانه

نوجوانی که جذب خرده فرهنگ بزهکاری می‌شود در واقع زیست مجردانه و جدایی از خانواده را به مثابه شکلی از مقاومت در برابر قواعد و عرف‌های اجتماعی برمی‌گزیند.

«خانواده ادم رو محدود می‌کنه، خیلی سخته کی بیا کی برو، چکار کن و چکار نکن، من با دوستانم خونه مجردی

گرفتم و کاری به کار هم نداریم» (کد ۱).

از آن‌جا خانواده و سبک زندگی خانوادگی در محلات پایین شهر عمده‌ترین میانجی اعمال قواعد و عرف‌های اصلی‌ترین کارگزار اجتماعی شدن نوجوان هستند، لذا او با گسست از این فضا عملاً شیوه مقاومت خود علیه آن را تعیین می‌کند. به علاوه، نظر به این‌که زیست مجردانه در جامعه ما و به ویژه در سبک زندگی پایین شهری امری نسبتاً ناپسند به شمار می‌آید، انتخاب آن می‌تواند در حکم پناه گرفتن نوجوان در سایه نوعی سبک زندگی بدیل به حساب آید. این شیوه مقاومت در آن واحد مشروعیت نهاد خانواده را به چالش می‌کشد.

نمودار ۱: خرده فرهنگ بزهکاری نوجوانان در سکونتگاه‌های غیر رسمی: مصادیق، علل، پیامدها

۵- بحث و نتیجه‌گیری

مسئله اصلی پژوهش حاضر واکاوی بسترهای شکل‌گیری خرده فرهنگ بزهکاری در میان نوجوانان در فضاهای همگانی در سکونتگاه‌های غیررسمی است. این مسئله همچنین از این منظر نیز که تعلق به این خرده فرهنگ واجد چه پیامدها و دلالت‌هایی در زیست روزمره نوجوانان منطق حاشیه‌نشین است؟ تحلیل خواهد شد. میدان مطالعه منطقه ۱۸ شهر تهران است که چهار نمونه از فضاهای همگانی این منطقه، که قلمرو پرسه‌زنی و کنشگری نوجوانان هستند، به شیوه نمونه‌گیری هدفمند برای مطالعه انتخاب شده‌اند. سوژه‌های مورد مطالعه نیز به شیوه نمونه‌گیری هدفمند، با بیشینه پراکنش، از میان نوجوانانی که در این فضاها

حضور دایمی دارند انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق فردی و روش تفسیر داده‌ها تحلیل تماتیک یا مضمونی است. نتایج نشان می‌دهد که سوژه‌های مورد مطالعه در این فضاها به‌طور معمول مرتکب سه طیف از جرایم و بزهکاری می‌شوند: جرایم علیه اشخاص، جرایم علیه اموال و انجام کنش‌های وندالیستی. نوجوانان ارتکاب این اعمال را در متن خرده‌فرهنگ بزهکاری و به‌مثابه بخشی از هویت گروهی و کردارهای روزمره به انجام می‌رسانند. این خرده‌فرهنگ خود حاصل زمینه‌ها و بسترهایی همچون «ازجاکندگی خانواده و فقدان حمایت‌های عاطفی»، «انگ‌زنی در سکونتگاه‌های غیررسمی»، «بافت شهری متراکم و جمعیت‌های نامتجانس»، و «سیطره فرهنگ مصرفی مبتذل بر فضاهای عمومی» است. سوی زمینه‌های شکل‌گیری، این خرده-فرهنگ اما واجد پیامدهایی مهم در زندگی نوجوانان است که «بازتولید فرودستی»، «سرخورگی و واپس‌روی»، «پذیرش جایگاه رانده‌شدگان»، «انزجار از فرهنگ کلی جامعه» و «احساس زائد بودن» مهم‌ترین‌شان هستند. دست‌آخر این که نوجوانان به‌واسطه همین خرده‌فرهنگ با اتخاذ تدابیری چون «نافرمانی مدنی»، «گسست از خانواده و انتخاب زیست مجردانه» و «ابداع سبک‌های بدیع در بدن‌آرایی و بدن‌نمایی» در برابر قواعد اجتماعی موجود مقاومت می‌کنند.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شکل‌گیری خرده‌فرهنگ بزهکاری در میان نوجوانان سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه ۱۸ تهران، محصول تعامل پیچیده‌ای از عوامل ساختاری، اجتماعی و فرهنگی است. از جنبه ساختاری، شرایط نامناسب زندگی در این محلات - از جمله تراکم بالای جمعیت، کمبود شدید فضاهای عمومی مناسب و نبود امکانات تفریحی و آموزشی - بستری مساعد برای رشد رفتارهای بزهکارانه فراهم کرده است. این شرایط سخت زندگی، همراه با فقر اقتصادی و محرومیت نسبی، احساس بی‌عدالتی و طردشدگی را در نوجوانان تقویت می‌کند. از جنبه اجتماعی، فروپاشی نسبی نهاد خانواده در این مناطق - که عمدتاً ناشی از مشغولیت طولانی‌مدت والدین به کارهای سخت و کم‌درآمد است - موجب شده تا نوجوانان برای یافتن حمایت و هویت، به گروه‌های همسالان بزهکار روی آورند. این گروه‌ها با ارائه نوعی احساس تعلق و هویت جمعی، جایگزین نهادهای سنتی مانند خانواده و مدرسه می‌شوند. از جنبه فرهنگی نیز باید به نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد که با ترویج الگوهای مصرفی خاص و ارائه تصویری تحریف‌شده از موفقیت، به شکل‌گیری ارزش‌های معیوب در میان نوجوانان دامن می‌زنند. پیامدهای عضویت در این خرده‌فرهنگ برای نوجوانان به‌طور سیستماتیک و در دو سطح روانی و اجتماعی قابل تحلیل است. در سطح روانی، باید به پیامدهایی مانند افسردگی، پرخاشگری و احساس بی‌پناهی اشاره کرد که در مصاحبه‌های عمیق با نوجوانان به‌وضوح قابل مشاهده بود. بسیاری از آنان از احساس «غربت در وطن» و «طردشدگی از جامعه اصلی» سخن می‌گفتند که نشانگر شکاف عمیق بین آنان و جامعه بزرگ‌تر است. این شرایط روانی دشوار، خود به تشدید رفتارهای بزهکارانه و وندالیستی دامن می‌زند. در سطح اجتماعی نیز از دو منظر (هویتی و بازتولید محرومیت) این مسله را می‌توان تحلیل کرد. از منظر هویتی، این پیامدها شامل شکل‌گیری هویتی معیوب و خودتخریب‌گر می‌شود که در آن نوجوان خود را «بزهکار» می‌پندارد و این نقش را درونی می‌کند. این فرآیند که در نظریه برچسب‌زنی به آن پرداخته شده است، منجر به تثبیت رفتارهای انحرافی می‌شود. از منظر محرومیت هم، این پدیده به بازتولید چرخه فقر و محرومیت می‌انجامد، چرا که نوجوانان گرفتار در این خرده‌فرهنگ، امکان دستیابی به آموزش و شغل مناسب را از دست می‌دهند.

در مواجهه با این شرایط دشوار، نوجوانان راهبردهای پیچیده‌ای برای مقاومت و بقا توسعه داده‌اند. یکی از مهم‌ترین این راهبردها، ایجاد نوعی خرده‌فرهنگ مقاومت خاص است که در آن رفتارهای بزهکارانه نه به عنوان جرم، بلکه به عنوان نوعی مقاومت در برابر نظام اجتماعی مسلط تعریف می‌شود. برای نمونه، تخریب اموال عمومی (وندالیسم) از دید آنان نه یک رفتار مجرمانه، بلکه اعتراضی نمادین به محرومیت‌های تحمیل‌شده است. راهبرد دیگر، توسعه شبکه‌های اجتماعی جایگزین است که در قالب گروه‌های همسالان سازمان می‌یابد. این گروه‌ها با ایجاد نوعی سلسله‌مراتب درونی و ارزش‌های خاص خود، کارکرد نهادهای رسمی مانند خانواده و مدرسه را برای اعضای خود ایفا می‌کنند. جالب‌تر آنکه نوجوانان با ابداع سبک‌های خاص در پوشش، آرایش، خالکوبی و حتی گویش، نوعی «نمادشناسی مقاومت» را توسعه داده‌اند که هم نشانگر هویت جمعی آنان و هم ابزاری برای مقابله با انگ‌زنی اجتماعی است.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- استوری، جان (۱۳۸۶). *مطالعات فرهنگی درباره فرهنگ عامه*. ترجمه حسین پاینده. تهران: نشر آگه.
- برزگر ولیک چالی، حسین؛ محمدی، اصغر؛ اسماعیلی، رضا (۱۳۹۸). اسکان غیررسمی و آسیب‌های اجتماعی در شرق مازندران. *رفاه اجتماعی*، ۱۹ (۷۵)، ۳۱۹-۲۸۳.
- بشیریه، تهمورث؛ مظفری، محمد سعید (۱۳۹۷). رابطه حاشیه‌نشینی با ارتکاب جرم در شهر کرمانشاه (مورد مطالعه: منطقه حاشیه‌نشین دولت‌آباد کرمانشاه در سال ۱۳۹۳). *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۶ (۱۱)، ۱۶۱-۱۹۰.
- حیدری، مرتضی؛ توکلی‌نیا، جمیله؛ مجیدی خامنه، بتول (۱۳۹۹). ارزیابی تأثیر فضاهای فرهنگی، ورزشی و هنری در ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان (مورد مطالعه: منطقه ۱۸ تهران). *فصلنامه جغرافیایی سرزمین*، ۱۷ (۶۶)، ۷۰-۹۲.
- حیدری، محمدتقی؛ محمدی، شهرام (۱۳۹۹). تحلیل و ارزیابی آسیب‌های اجتماعی در محلات دارای اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان). *پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۱۱ (۴۰)، ۵۹-۷۶.
- خمسه، مرتضی (۱۳۹۸). استراتژی‌های تدبیری تنظیم حاشیه تهران (منطقه هجده شهرداری). *سومین کنگره بین‌المللی علوم و مهندسی، سیویلیکا*.
- دورکیم، امیل (۱۳۹۸). *درباره تقسیم کار اجتماعی*. ترجمه باقر پرهام. تهران: نشر مرکز.
- عباسی فلاح، وحید؛ رضوی پاریزی، سید محمدرضا؛ میهن‌خواه، مسلم (۱۳۹۶). الگوهای فضایی بزهکاری با محدوده‌های اسکان غیررسمی (مورد مطالعه: جرایم سرقت در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ورامین). *پژوهشنامه جغرافیای انتظامی*، ۵ (۱۸)، ۱۰۹-۱۳۴.
- عشریه، روح‌اله؛ امیری رسکتی، مائده (۱۳۹۴). بررسی مفهوم حاشیه‌نشینی و معضلات شهری ناشی از آن. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، استانبول، ترکیه*.
- فرجاد، محمدحسین (۱۳۹۹). *آسیب‌شناسی اجتماعی*. تهران: انتشارات علم.
- فیروزی، محمدعلی؛ مدانلو جویباری، مسعود (۱۳۹۶). واکای آسیب‌های اجتماعی در محلات فرسوده شهری (نمونه: منطقه سه شهر ساری). *آمایش جغرافیایی فضا*، ۷ (۲۴)، ۴۷-۶۰.
- کمانرودی کجوری، موسی؛ پرزادی، طاهر؛ آگاه، فرهاد؛ مومنی بید زرد، آریتا؛ شفیع، فاطمه (۱۴۰۰). ارزیابی و رتبه‌بندی شکوفایی شهری محلات منطقه ۱۸ شهرداری تهران. *نشریه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۶ (۴)، ۸۴۰-۸۲۳.
- کوزر، لوئیس (۱۳۸۵). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- مجاهد، وحیده؛ مجتبابی بناب، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی احساس امنیت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در فضاهای عمومی (نمونه موردی: پارک مینا واقع در منطقه ۱۸ تهران). *کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علم و تکنولوژی، کوالالامپور، مالزی*.
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ پروین، ستار (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر سرقت (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۰ (۳)، ۵۰-۳۷.
- محسنی، علی‌رضا (۱۳۹۹). *جامعه‌شناسی مسایل و آسیب‌های اجتماعی*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- محمدی، جمال؛ مرادی‌نژاد، الهام؛ روشن‌پور، امین (۱۴۰۰). خرده‌فرهنگ لوطی‌ها و تجربه طرد اجتماعی (مطالعه موردی: لوطی‌های شهر خرم‌آباد). *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی*، ۱۲ (۴۸)، ۱۰۵-۱۴۵.
- محمدی، جمال؛ سبحانی، پرویز (۱۳۹۹). فرهنگ انگ‌زنی و روایت‌های سوءمصرف‌کنندگان مواد مخدر از پذیرش تدریجی انگ معتاد. *بررسی مسایل اجتماعی ایران*، ۱۱ (۲)، ۱۱۱-۱۴۰.
- مدیسون، سویینی (۱۳۹۷). *مردم‌نگاری انتقادی*. ترجمه فهیمه‌سادات کمالی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- مطلبی، قاسم؛ عظمتی، حمیدرضا؛ جم، فاطمه (۱۴۰۰). واکاوی نشانه‌های امنیت زبان در ادراک کودک (نمونه موردی: بوستان‌های دوستدار کودک، منطقه ۱۸ و ۲۲ شهر تهران). *دوفصلنامه اندیشه معماری*، ۵ (۱۰)، ۱۶۳-۱۸۱.
- مظفری‌نیا، اسماء؛ مصیب‌زاده، علی (۱۴۰۱). تحلیل کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی محلات هدف در شهر ارومیه. *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۲۲ (۸۷)، ۳۵۳-۳۸۳.
- نجفی، سعید؛ احدنژاد، محسن؛ دوبران، اسماعیل (۱۳۹۴). ارزیابی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهرها (مورد شناسایی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان). *جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای*، ۱۶، ۷۵-۹۰.
- نصیری، هنده خاله، اسماعیل؛ احمدی، حسن؛ محقق‌پور، سیده یاسمین؛ اسمعیلی، فضل‌اله (۱۴۰۱). تحلیل عملکرد مدیریت شهری بر دسترسی شهروندان به خدمات رفاه اجتماعی (مطالعه موردی: محلات منطقه ۱۸ شهر تهران). *فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا*، ۱۲ (۴)، ۹۵-۷۵.
- نوربها، رضا (۱۳۸۱). ساقه‌های عطوفت یا خوشه‌های خشم. *تحقیقات حقوقی*، ۵ (۳۵)، ۱۲-۳۴.
- هاروی، دیوید (۱۳۹۵). *عدالت اجتماعی و شهر*. ترجمه محمدرضا حایری. تهران: انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.

References

- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Cohen, A. K. (2015). Subculture Theory: Delinquent Boys. In *Criminology Theory* (pp. 133-147). Routledge.
- Erickson, K. T. (1962). "Notes on the Sociology of Deviance". In *The Other Side: Perspectives on Deviance*, edited by Howard S. Becker. New York: The Free Press.
- Hirschi, T. (1979). Separate and unequal is better. *Journal of research in crime and delinquency*, 16(1), 34-38.
- Hoelscher, V. and Chatzidakis, A. (2018), "Spaces of consumer resistance", in *The SAGE Handbook of Consumer Culture*, (eds) by Olga Kravets, Pauline Maclaran, Steven Miles and Alladi Venkatesh, London: SAGE Publications.
- Lewis, O. (2011). *The children of Sanchez: Autobiography of a Mexican family*. Vintage.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press.
- Stratton, J. (1982). Interview with Dick Hebdige. *Art & Text*, 8, 10-30.
- Wirth, L. (1964). *On cities and social life*. Routledge.